

Život v Bratislavskom suburbiu: prípadová štúdia mesta Stupava^{1,2}

Martin Šveda³

Geografický ústav SAV, Bratislava

Living in the Suburbia: The Case Study of Stupava (the Hinterland of Bratislava, Slovakia). What is the nature of suburban localities and who are their inhabitants? What is the motivation of people to move beyond the city edge? Is it a phenomenon of segregated and socially homogeneous "bedrooms" with no social connections which is emerging in the hinterland of Bratislava? When trying to answer these basic questions we often come across stereotyped perceptions therefore this paper tries to find answers by means of the Stupava case study which represents a typical suburban area. Despite the fact that suburbanization drew the attention from the expert and social perspectives, more detailed probes analysing the daily routines of inhabitants of suburbs are absent. Our paper tries to offer a deeper insight into the life of suburban inhabitants and uncover their motivations, life strategies and the character of social anchoring in their new home.
Sociológia 2016, Vol. 48 (No. 2: 139-171)

Key words: suburbanization; decision-making process; social integration; suburban community; Bratislava; Slovakia

Úvod

Suburbanizačné tendencie sa objavili v zázemí Bratislavy v polovici 90-tych rokov (Podolák 2007; Zubriczký 2010) a pôvodne okrajový proces, ktorého aktérmi boli najmä príslušníci úzkej vrstvy najmajetnejších, sa stal v ostatnom období celospoločenským fenoménom, ktorý nevratným spôsobom pretvára priestorovú organizáciu spoločnosti. Suburbanizácia, ako vnútroregionálna dekoncentrácia obyvateľstva z mestského jadra do zázemia, zásadným spôsobom transformuje sociálno-priestorovú štruktúru prímestských obcí, keď do pôvodne vidieckeho prostredia s homogénnou sociálnou skladbou a monofunkčnou poľnohospodárskou orientáciou prichádzajú suburbánni migranti z odlišného socio-ekonomického a kultúrneho prostredia. (Gajdoš 2007, 2009; Podolák 2007; Faltán 2009; Moravanská 2010, Gajdoš – Moravanská 2011)

Rezidenčná suburbanizácia predstavuje spoločenský a kultúrny fenomén, ktorý ako jeden z dominantných procesov postsocialistických miest púta pozornosť sociálnych vedcov už desaťročia. (Napr. Sýkora 2003; Potočný 2006; Hirt 2008; Kährlik – Tammaru 2008; Špačková – Ouředníček 2012; Galčanová 2013) Aj v slovenskom prostredí priniesli dekoncentračné tendencie reakcie v odbornej literatúre, prostredníctvom ktorých sme mohli sledovať

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckého projektu č. 1/0082/15 financovaného grantovou agentúrou VEGA.

² Poďakovanie: Autor článku by sa chcel poďakovať Márii Biathovej za pomoc pri zbere a spracovaní dotazníkov.

³ Korešpondencia: Mgr. Martin Šveda, PhD., Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73, Bratislava. E-mail: mato.sveda@gmail.com; geogsved@savba.sk

časové a priestorové prejavy suburbánnej migrácie (Podolák 2007, 2010; Zubriczký 2010; Moravanská 2010; Novotný 2011 a ďalší), bytovej výstavby (Šveda 2014), či zmien v krajinnej pokrývke a využití zeme. (Šveda – Vigašová 2010) Dopadom suburbanizácie na sociálne prostredie obcí v zázemí Bratislavy (a ostatných veľkých slovenských miest) je v porovnaní s uvedenými kvantitatívnymi prístupmi venovaná menšia pozornosť. Podrobnejšie sa tejto téme venujú Gajdoš a Moravanská (2011), ktorí prinášajú komplexný pohľad na prejavy suburbanizácie na Slovensku, zahŕňajúci rozmanité sociálne a kultúrne aspekty (motívy suburbánnej migrácie, spolužitie, občianska participácia a pod.).

Pohľad do vnútra suburbánnych komunít vnímame ako potrebný, nakoľko v celospoločenskej ako aj odbornej diskusii sa často argumentuje tvrdeniami, ktoré sú skôr spoločensky vžitými stereotypmi: Obyvatelia nových rezidenčných lokalít bývajú označovaní ako spoločensky izolovaní individualisti, ktorí využívajú suburbium len ako spálňu a nemajú záujem o hlbšie integrovanie sa do miestnej komunity či participovanie na spoločenskom živote v obci. V médiách sa objavujú správy o kulminovaní sociálneho napätia v dôsledku konfliktov v občianskom spolužití medzi starými a novými obyvateľmi, či ako dôsledok odlišného pohľadu na správu a rozvoj obce. Suburbánni migranti sa často prezentujú aj ako „votrelci“, ktorí svojím príchodom narušajú doposiaľ homogénny vidiecky obraz, keďže architektúra ich domov ani spôsob ich života nezapadajú do existujúcich spoločenských a kultúrnych vzorcov. Prílev veľkého množstva nových rezidentov a rozsiahla bytová výstavba nepochybne vytvárajú tlak na environmentálnu a sociálnu štruktúru suburbanizovaných obcí, je však otázne, nakoľko je rozsah negatívnych dopadov skutočný a nakoľko len vychádza zo slabej informovanosti verejnosti, či neochoty pripustiť, že migrácia v smere mesto–vidiek prináša do cieľových obcí aj pozitívne efekty (podobne ako počas intenzívnej urbanizácie).

Ambivalencia medzi popularitou suburbánneho bývania a jeho často negatívnou prezentáciou v médiách (Galčanová 2012) prináša otázku, nakoľko je tento obraz totožný s realitou každodenného života suburbánnych aktérov. Poznáme skutočne, kto sú aktéri suburbanizácie a ako vyzerá ich každodenný život v suburbiu? Nakoľko sme ovplyvnení stereotypnými predstavami a ako sa na nich podieľa hodnotenie z pozície protihľých pólov rurality a urbanity? Život v suburbánnom prostredí nadobúda znaky, ktoré sú charakteristické pre mestské aj vidiecke prostredie, resp. ktoré sa nedajú zaradiť ani do jedného z nich. Nejde však len o otázky životného štýlu a prináležania k jednej či druhej kategórii prostredia. Pre porozumenie procesom suburbanizácie sú kľúčové otázky smerujúce k poznaniu *push-* a *pull-* faktorom suburbánnych migrantov, percepcie ich nového prostredia a k poznaniu ich každodenných stratégií. Tieto otázky sú dôležité nielen z hľadiska poznania a pomenovania

určitého spoločenského fenoménu, ale sú nevyhnutné pre hlbšie porozumenie mnohovrstvej reality suburbánnych lokalít.

Príspevok sa zaoberá témou sociálnej kohézie v suburbánnom prostredí, založenej na rozsiahlom dotazníkovom prieskume. Cieľom príspevku je preniknúť do sociálneho prostredia suburbanizovanej obce a spoznať každodenný život nových aj pôvodných obyvateľov a analyzovať úroveň ich sociálnej integrácie, participácie a kohézie. Aký charakter nadobúda sociálne prostredie v novoznikajúcich suburbánnych lokalitách? Kto sú suburbánni migranti? Z akého prostredia (geografického, sociálneho, kultúrneho) pochádzajú? Aké sú ich motivácie, ktoré ich viedli zmeniť bydlisko? Potvrdia sa nám obavy o suburbánnych komunitách ako o utilitárnych „spálňach“ s redukovanými sociálnymi väzbami?

Príspevok má charakter prípadovej štúdie, ktorá nám umožňuje hĺbkovú analýzu sociálneho prostredia v lokalite s heterogénnymi prejavmi procesov suburbanizácie. Lokálne špecifiká nie sú prekážkou pre hľadanie širších súvislostí, ale nám umožňujú spoznať prejavy suburbanizácie v kauzálnych súvislostiach. Zámerom príspevku nie je priniesť zovšeobecňujúce zistenie, ide skôr o exploratívny vstup do v slovenskom prostredí len málo preskúmanej problematiky.

Obraz suburbánnnej komunity

Odkedy sa suburbanizácia stala masovým fenoménom v Severnej Amerike a v Západnej Európe, objavila sa kritika obviňujúca tento uniformný rezidenčný rozvoj z narúšania sociálnej súdržnosti a degradácie sociálneho kapitálu. (Putnam 2000; Ptáček 2002; Sýkora 2003) Obyvatelia suburbií sa často vykresľujú ako individualisti, ktorí sa viac ako na komunitnú participáciu orientujú na pohodlné životy za múrmi svojich (luxusných) rezidencií, čo prispieva k vytváraniu atomizovaného sociálneho prostredia. Predovšetkým nárast uzavretých komunit (*gated communities*) v suburbanizovanej zóne prináša obavu z ďalšieho vývoja spoločnosti založenej na individualizme a prísnej socio-ekonomickej a kultúrnej homogenite. (Lupi – Musterd 2006) Tieto obavy majú v sociologickom výskume dlhú tradíciu (pozri Wellman 1979; Davies – Hebert 1993; Forrest – Kearns 2001) a často sú spájané s témou „stratenej“ (*lost*), „záchránenej“ (*saved*) a „oslobodenej“ (*liberated, transformed*) komunity.

Koncept stratenej komunity odkazuje na negatívne dôsledky života v suburbiách, v ktorých život vedie k vytváraniu anonymných a neinteragujúcich spoločenstiev. Suburbánnny spôsob života prináša neustály pohyb jedinka medzi prácou, domovom a aktivitami, ktorý môžeme vnímať aj ako istú formu „spoločenskej penalizácie“. (Putnam 2000) Rodinný dom predstavuje izolované refúgium, ktorého obyvatelia sa ocitli v „pasci“ dobrovoľne si zvoleného

„väzenia“. Monotónna zástavba a dehumanizované prostredie rozsiahlych predmestí len umocňujú vzdialenosť od „komunitného života v spätosti s prírodou“, ktorého vízia stála na počiatku suburbanizačných tendencií. Uvažovanie cez prizmu stratenej komunity sa silne etablovalo v spoločenskej mienke a prinieslo aj znovuoživenie záujmu o „nový urbanizmus“ a zmysluplné vytváranie susedstva. (Např. Jacobs 1961; Gehl 2010)

Prezentovanie suburbií cez prizmu stratenej komunity však bolo podrobené kritike (např. Hunter 1975; Wellman 1979)⁴, ktorá vyčítala najmä zjednodušený a predpojatý pohľad kozmopolitnej spoločnosti a vytváranie akéhosi „suburbánneho mýtu“. (*Suburban myth*, vid' Berger 1961) Reálnejší pohľad založený na vnímaní suburbánneho života ako dôsledku privatizácie prostredia, lokálnej kontroly a sociálnej mobility prináša pohľad transformovanej (oslobodenej) komunity. Rozhodnutie bývať mimo mesta sa nevníma ako prejav túžby po rurálnom živote (a návrate k tradičnému spôsobu života), ale skôr ako dôsledok individuálnych potrieb a preferencií v bývaní. Suburbánni migranti hľadajú vhodný spôsob života pre ich rodiny bez ohľadu na charakter miestnej komunity. (Lupi – Musterd 2006)

Skutočnosť, že všetci a všetko je nové, vytvára v suburbiu spoločný menovateľ pre množstvo situácií a stimuluje vzájomné kontakty. Príkladom je riešenie problémov pri výstavbe, odovzdávanie skúseností novým rezidentom, či kooperácia pri spoločných požiadavkách na developera či samosprávu. Vytváranie kolektívnej organizácie jednotlivcov je tak dôsledkom realizácie „sna“ o suburbánnom bývaní. (Lupi – Musterd 2006) Vznikajúce susedstvá v suburbiách sú však v mnohom špecifické. Snaha o „slušné“ a čisté prostredie vedie až k hypersensitivite a udržiavanie „sterilného“ prostredia je dôležitou (a často aj jedinou) spoločnou platformou suburbánnych komunit. Protektívne správanie na jednej strane pomáha udržiavať poriadok a jednotu v komunite, na druhej strane presadzovanie takejto kontroly vedie k fragmentácii a nedôvere. (Baumgartner 1988) Vysoké múry, kamerové systémy a výstražné tabule sú zreteľným vyjadrením rozsahu, akým sa v suburbiách vníma susedstvo. Napriek tomu, nemôžeme označiť suburbánne komunity ako „stratené“. Utvrdzujú nás v tom početné štúdie (Blakely – Snyder 1997; Blandy et al. 2003; Lupi – Musterd 2006; Puldová – Ouředníček 2006; Špačková – Ouředníček 2012), ktoré poukazujú na formovanie sociálnych väzieb, hoci aj na čisto účelovej báze. Sociálna integrácia v súčasných suburbánnych komunitách prebieha cez väzby, ktoré sú síce slabšie, ale aj značne diverzifikované a rôznej

⁴ V európskom kontexte je kritika suburbií orientovaná prevažne cez priestorové aspekty, ktoré si všímajú najmä priestorový záber krajiny, rezidenčnú mobilitu či separáciu funkcií. Sociálne a kultúrne aspekty sú menej akcentované, pravdepodobne najmä v dôsledku menej deštruktívnych dopadov suburbanizácie na sociálny kapitál, než je tomu v severoamerickom prostredí. (Vid' Putnam 2000)

mierkovej úrovne. Nepochybne ich ovplyvňuje aj lokálny kontext a sociálna skladba obyvateľstva.

Napriek uvedenému v spoločnosti vo veľkej miere pretrváva obraz (mýtus), ktorý viac zodpovedá pohľadu „stratenej“, resp. „zachránenej“ komunity. S touto optikou sa stretávame aj v slovenskom prostredí, kde pravdepodobne reprodukováním určitého kultúrneho (a mediálneho) obrazu sa v spoločnosti udomácnil názor, že novopostavené rezidenčné lokality v zázemí Bratislavy sú výsledkom presunu majetnejších Bratislavčanov, realizujúcich svoje predstavy o kvalitnejšom bývaní v bezpečnejšom a estetickjšom prostredí. Ako však poukázali viacerí autori (Tammaru 2001; Ouředníček 2007; Reckien – Luedeke 2014), zázemie (postsocialistických) miest formujú rozmanité procesy, ktorých suburbanizácia je len jednou (aj keď často dominantou) súčasťou. Zázemie Bratislavy sa tak stáva destináciou nielen pre obyvateľov samotného mesta, ale vďaka svojej dominantnej pozícii priťahuje migrantov zo všetkých častí Slovenska. (Šveda – Podolák 2014) Môžeme predpokladať, že vzhľadom na rozdielne sociálne a kultúrne východiská sa budú líšiť aj motivácie suburbanálnych migrantov, stupeň ich integrácie v novom prostredí a tým aj charakter suburbanálnych komunít.

Suburbanizácia v zázemí Bratislavy

Počiatky suburbanizačných trendov v zázemí Bratislavy môžeme pozorovať už počas medzivojnového obdobia, keď viaceré vidiecke obce (napr. Karlova Ves, Rača a Dúbravka), dnes mestské časti, zažili prvý výrazný príliv mestského obyvateľstva. (cf. Hromádka 1935) V období socializmu boli suburbanizačné procesy výrazne obmedzené centrálnym riadeným budovaním sídelnej štruktúry s dôrazom na urbanizáciu veľkých sídiel. Po zmene spoločensko-ekonomických pomerov v roku 1989 sa procesy suburbanizácie etablovali len veľmi pozvoľne. (Zubriczký 2010) Rozvoju suburbanizácie v tomto období bránilo viacero faktorov. Tým najdôležitejším bola nízka kúpyschopnosť obyvateľov a tiež aj chýbajúce ekonomické a politické nástroje podporujúce bývanie (hypotéky, štátne schémy financovania). Ekonomická neistota v širokých vrstvách spoločnosti umožnila realizovať výstavbu rodinných domov len úzkej skupine najmajetnejších obyvateľov. Po roku 1996 sa zlepšili podmienky na výstavbu a kúpu bytov, rozvinuli sa hypotéky, stavebné sporenie, pribudol Štátny fond rozvoja bývania. (Zubriczký 2010) Prvé znaky rezidenčnej suburbanizácie sa objavili koncom 90. rokov v obciach s estetickým prírodným prostredím (napr. Limbach, Záhorská Bystrica a pod.). Zatiaľ čo 90-te roky boli v znamení individuálnej výstavby, po roku 2000 prevzali iniciatívu investori, ktorí spustili výstavbu rozsiahlych rezidenčných zón. Suburbanizačné procesy sa vďaka tomu výrazne dynamizovali a zasiahli veľký počet obcí zázemí Bratislavy, kde

v období rokov 2003 – 2011 bolo dokončených vyše 21 tisíc bytových jednotiek. (Šveda 2014)

Pri pohľade na údaje o pohybe obyvateľstva zisťujeme, že v ostatnom období (2000 – 2011) sa do zázemia Bratislavy presťahovalo vyše 68 tisíc obyvateľov. (ŠÚ SR) Reálny objem migrácie však bude väčší, nakoľko časť migrantov nie je zachytená v štatistike. Ak by sme pripustili konzervatívny odhad (viď Šveda – Podolák 2014), tak v priebehu 12 rokov sa prisťahovalo okolo 80 tisíc nových rezidentov. V slovenskom kontexte sa ide o objem, ktorý nemá obdobu v postsocialistickom vývoji krajiny. Pritom o tomto dynamickom procese až tak veľa nevieme, nakoľko väčšina výskumov v tejto oblasti sa obmedzuje len na sledovanie základných demografických ukazovateľov. (Gajdoš 2007; Podolák 2010; Zubrický 2010; Slavík et al. 2011) Čo však s určitosťou vieme pomenovať, je skutočnosť, že v pôvodne homogénnych vidieckych obciach vzniká prílevom nového obyvateľstva veľmi pestrá sociálna a kultúrna mozaika, ktorá nadobúda rozličné priestorové (vizuálne) formy od uzavretých luxusných rezidiencií vyšších spoločenských vrstiev, cez sociálne zmiešané lokality až po ekonomicky dostupnejšie bytové domy a radovú zástavbu v menej atraktívnych (lukratívnych) častiach zázemia. Môžeme predpokladať, že pre časť migrantov je bývanie v zázemí naplnením „suburbánneho sna“, zatiaľ čo pre iných je dôsledkom pragmatického riešenia bývania.

Zosumarizujme si základné údaje, ktoré nám o prisťahovalcoch do zázemia Bratislavy poskytujú štatistické databázy. Migračné dáta z evidencie vnútorného sťahovania medzi obcami (2002 – 2011) udávajú, že z celkového počtu migrantov „len“ 40,6 % tvoria migranti z Bratislavy⁵. (Šveda – Podolák 2014) Približne tretina tvoria migranti vysokoškolsky vzdelaní a v prevažne mladšom štádiu životného cyklu: 42 % tvoria 25-39 roční, deti do 16 rokov tvoria 16 % z celkového počtu prisťahovaných. (Pre roky 2000 – 2011, ŠÚ SR 2011) Je prirodzené, že aktérmi suburbanizácie budú predovšetkým mladé rodiny, ktoré potrebujú prijateľným spôsobom riešiť bývanie, prípadne staršie rodiny, ktoré túžia po kvalitnejšom a väčšom bývaní v rodinnom dome. Intuitívne však cítime, že s takýmto schématicizovaným a zjednodušeným zdôvodnením si nevystačíme a že životné stratégie migrantov budú zahŕňať oveľa rozmanitejšie situácie.

Relatívne málo preskúmanou oblasťou je integrácia prisťahovalcov do suburbanizovaných obcí. Prirodzene vnímame príchod veľkého množstva nových obyvateľov ako výrazný (negatívny) zásah do sociálneho prostredia

⁵ Pri tomto údaji si je potrebné uvedomiť, že jeho výpovedná hodnota je do určitej miery skreslená neúplnosťou evidencie a tiež zložitejšou migračnou trajektóriou mnohých obyvateľov. Početní migranti, ktorí sa podľa štatistickej evidencie prisťahovali do zázemia z iných oblastí Slovenska, žili niekoľko rokov v Bratislave, hoci tam neboli prihlásení na trvalý pobyt (podnájmy a pod.). Neprihlasovanie sa na trvalý pobyt v mieste svojho reálneho bydliska je celoplošným a viacvrstevným problémom. Bližšie sa mu venujú Šveda a Podolák (2014).

obce, ktorý oslabuje sociálnu štruktúru miestnej komunity a nevyhnutne smeruje k eskalácii sociálneho napätia vyplývajúceho z rozdielneho spôsobu života a požiadaviek na samosprávu. Ako však na príklade zázemia Prahy ilustrujú Špačková a Ouředníček (2012), konflikty medzi starými a novými obyvateľmi nie sú celoplošne zreteľné a obidve skupiny žijú prevažne nerušené (pasívne) vedľa seba. Prílev nových obyvateľov môže dokonca prispievať k obohateniu a posilneniu miestnej komunity, nakoľko migranti prinášajú kontakty, skúsenosti a impulzy, z ktorých môže prosperovať aj komunita pôvodných obyvateľov. (Puldrová – Ouředníček 2006)

Aj keď podobné výskumné sondy boli realizované v blízkom zahraničí, domnievame sa, že ich výsledky nemôžeme nekriticky aplikovať aj na slovenský suburbanizačný kontext. Mnohé znaky sú nepochybne podobné, avšak je potrebné zohľadniť aj regionálny resp. lokálny kontext a osobitosti sídelného, kultúrneho a socio-ekonomického vývoja. Už len skutočnosť, že zázemie Bratislavy sa stáva z väčšej časti cieľom mimobratislavských migrantov, nás núti, aby sme sa neuspokojili s tradičným pohľadom na suburbanizáciu (ako proces „pomešťovania“ vidieckeho zázemia mesta) a analyzovali tento priestor so snahou o pochopenie špecifických procesov a mnohovýrovej reality prímestskej zóny. Aj vzhľadom na limitované možnosti štatistických databáz sa o takýto prístup môžeme pokúsiť len prostredníctvom detailnej sondy, ktorú v našom prípade reprezentuje dotazníkový prieskum v Stupave. Vďaka zmiešanému vidiecko-mestskému charakteru a zároveň aj rozmanitosti druhov suburbannej výstavby, môžeme Stupavu považovať za vhodné výskumné „laboratórium“.

Metodika

Zázemie Bratislavy je z hľadiska priestorových prejavov suburbanizácie značne heterogénne, čomu napomáha nielen zložitejšia morfológia (Malé Karpaty, Dunaj), ale aj cestná sieť (predovšetkým diaľničná sieť) a umelé bariéry (vojenský obvod, štátna hranica). Mesto Stupava bolo pre prípadovú štúdiu zvolené zámerne, keďže spĺňalo nasledujúce kritériá:

- Z hľadiska ceny hnutelností sa Stupava zaraďuje do strednej cenovej úrovne. Predpokladáme, že bude prevažne cieľom migrantov zo strednej spoločenskej vrstvy. Práve táto skupina je najzaujímavejšia pre podrobnejšiu analýzu, keďže je nositeľom spoločenských trendov a môžeme u nej predpokladať vyššiu participáciu na tvorbe sociálnych väzieb či spoločenským živote v obci.
- Pestrý charakter zástavby. V meste sa vyskytujú nové lokality so zástavbou samostatných rodinných domov, ako aj radová zástavba a bytové domy. Nová výstavba sa realizuje v priestorovo oddelených samostatných lokalitách.

tách, ako aj v rámci existujúcej zástavby na voľných parcelách a brownfieldoch (priestor bývalej cementárne)

- Z hľadiska populačnej veľkosti ide o malé mesto (10 tisíc obyvateľov), ktoré na rozdiel od niektorých suburbií, ktoré vznikli na „zelenej lúke“, poskytuje všetky základné služby, čím vytvára možnosť voľby pre výber služieb, dochádzku do škôl, či trávenie voľného času.
- Z hľadiska morfológie ide o obec, v ktorej sa nachádzajú aj rezidenčne atraktívne svahovité lokality úpätia Malých Karpát ako aj rovinaté územie Záhorskej nížiny.

Metodicky vychádza príspevok tak z geografických analytických prístupov ako aj zo sociologicky orientovaných prístupov. Využitím rozsiahleho dotazníka sa snažíme ísť hlbšie pod povrch tradičného hodnotenia sociálnej štruktúry obyvateľstva založenom na využití dát z ekonomických a demografických databáz⁶. Za základný zdroj informácií sme zvolili podrobne štruktúrovaný dotazník, ktorý bol distribuovaný celoplošne do všetkých domácností mesta. V súvislosti s teoretickými východiskami sme zvolili nasledujúce základné dimenzie (okruhy), ktoré predurčili aj základnú štruktúru dotazníka. (Tab. č. 1)

Tabuľka č. 1: **Štruktúra dotazníka**

Dimenzia	Stručná charakteristika	Počet otázok
<i>Motivácie a životné stratégie</i>	<i>Východisková situácia migrantov, push- a pull- faktory, ktoré ich stimulovali prisťahovať sa do suburbia. Mechanizmus výberu konkrétnej lokality pre bývanie.</i>	7
<i>Identita</i>	<i>Charakter identity suburbánnych migrantov</i>	3
<i>Bývanie</i>	<i>Charakter bývania, vzťah k miestu bydliska, rezidenčná stabilita, negatíva bývania mimo mesta, postoj k prihlasovaniu sa na trvalý pobyt</i>	10
<i>Každodenný život – doprava</i>	<i>Spôsob dopravy do práce, dĺžka cesty, koordinácia s členmi domácnosti</i>	9
<i>Každodenný život – voľný čas</i>	<i>Charakter aktivít, možnosti pre trávenie voľného času a ich zmena po presťahovaní</i>	6
<i>Každodenný život – sociálne vzťahy</i>	<i>Charakter sociálnych kontaktov, susedské spolužitie, vnímanie pôvodných obyvateľov</i>	7
<i>Každodenný život – služby</i>	<i>Nákupné správanie, spokojnosť s úrovňou zdravotníckych a školských zariadení</i>	9
<i>Samospráva a občianska participácia</i>	<i>Postoj k riadeniu a smerovaniu samosprávy a spôsobom participácie na aktivitách v obci. Hlavné problémy obce / lokality</i>	7

Pre dotazníkový prieskum sme sa rozhodli využiť menej tradičnú formu distribúcie a následného zberu. Vzhľadom na rozsah dotazníka, ktorý pozostá-

⁶ Napr. zisťovanie dôvodov sťahovania v rámci štatistických výkazov migrácie je povrchné a skresľujúce, pretože ponúknuté možnosti nevyčerpávajú rozmanitosť motívov, ktoré sa navyše v realite často prekrývajú.

val zo 60 otázok, nebolo možné počítať s oslovením respondentov na ulici, keďže vyplnenie dotazníka si vyžadovalo pomerne veľa času. Dotazník bol distribuovaný do väčšiny domácností v meste ako príloha miestneho periodika (*Stupavské noviny*) a v spolupráci s mestom Stupava. Respondenti tak mali väčšiu motiváciu sa zapojiť, nakoľko dotazník slúžil popri vedeckých účeloch aj pre potreby samosprávy. Možnosť vyjadriť sa k aktuálnym otázkam v samospráve sa stretla so značným ohlasom. Pre zlepšenie návratnosti dotazníka sme zvolil dve možnosti na odovzdanie vyplnených formulárov. Respondenti mohli dotazník odovzdať na vyznačených zberných miestach (potravinové predajne, pošta, miestny úrad), alebo ho mohli vyplniť elektronicky na osobitnej webstránke. Najmä druhá možnosť sa stretla s pozitívnym ohlasom a prispela k pomerne vysokej návratnosti dotazníka. Celkovo sa podarilo získať 440 dotazníkov (1 dotazník pre jednu domácnosť), ktoré reprezentujú približne 15 % populácie Stupavy (1540 obyvateľov v 440 domácnostiach). Základné charakteristiky socio-demografickej štruktúry respondentov sú uvedené v tab. č. 2.

Tabuľka č. 2: **Štruktúra respondentov podľa veku a počtu detí** ($n = 440$)

Starousadlíci		Novousadlíci		
Podľa veku				
do 20 rokov	24	8,4%	0	0,0%
21-30 rokov	73	25,6%	23	14,8%
31-40 rokov	70	24,6%	95	61,3%
41-50 rokov	50	17,5%	16	10,3%
51-60 rokov	33	11,6%	12	7,7%
61- rokov	35	12,3%	9	5,8%
Podľa počtu detí				
bez detí	105	36,8%	56	36,1%
1 dieťa	80	28,1%	38	24,5%
2 deti	82	28,8%	52	33,6%
3 deti	16	5,6%	9	5,8%
4 deti	2	0,7%	0	0,0%
Spolu	285		155	

Dotazník pozostával z dvoch samostatných častí, jedna bola určená pre pôvodný obyvateľov mesta, druhá pre prisťahovalcov. Deliacu hranicu v dĺžke pobytu bola stanovená na 10 rokov. Aj keď sa dá o stanovaní tejto hranice polemizovať, obdobie 10 rokov už môžeme nepochybné považovať za dostatočne dlhé na vybudovanie si siete sociálnych kontaktov a hlbšie ukotvenie v lokalite.

Zdrojom dát pre prípadovú štúdiu bol aj unikátny súbor anonymizovaných mikroúdajov o populácii Slovenska zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov

2011. (ŠÚ SR 2011) Tento zdrojov nám poskytuje informácie o intenzite migrácie do Stupavy a podáva obraz o sociálnom a ekonomickom postavení migrantov. Aj napriek detailnosti tohto štatistického zdroja (ide o anonymizované individuálne záznamy) je potrebné upozorniť aj na limity interpretácie týchto údajov, ktorých validita je znížená v dôsledku neúplnej evidencie obyvateľstva a problematickému cenzu v roku 2011. Neprihlasovanie sa na trvalý pobyt tak spôsobuje, že uvedená štatistika nezachytáva časť migrantov, ktorí si z rozličných dôvodov ponechávajú pôvodné trvalé bydlisko. (Podrobnejšie Šveda – Podolák 2014)

Život v suburbiu z pohľadu výsledkov dotazníkového prieskumu v Stupave

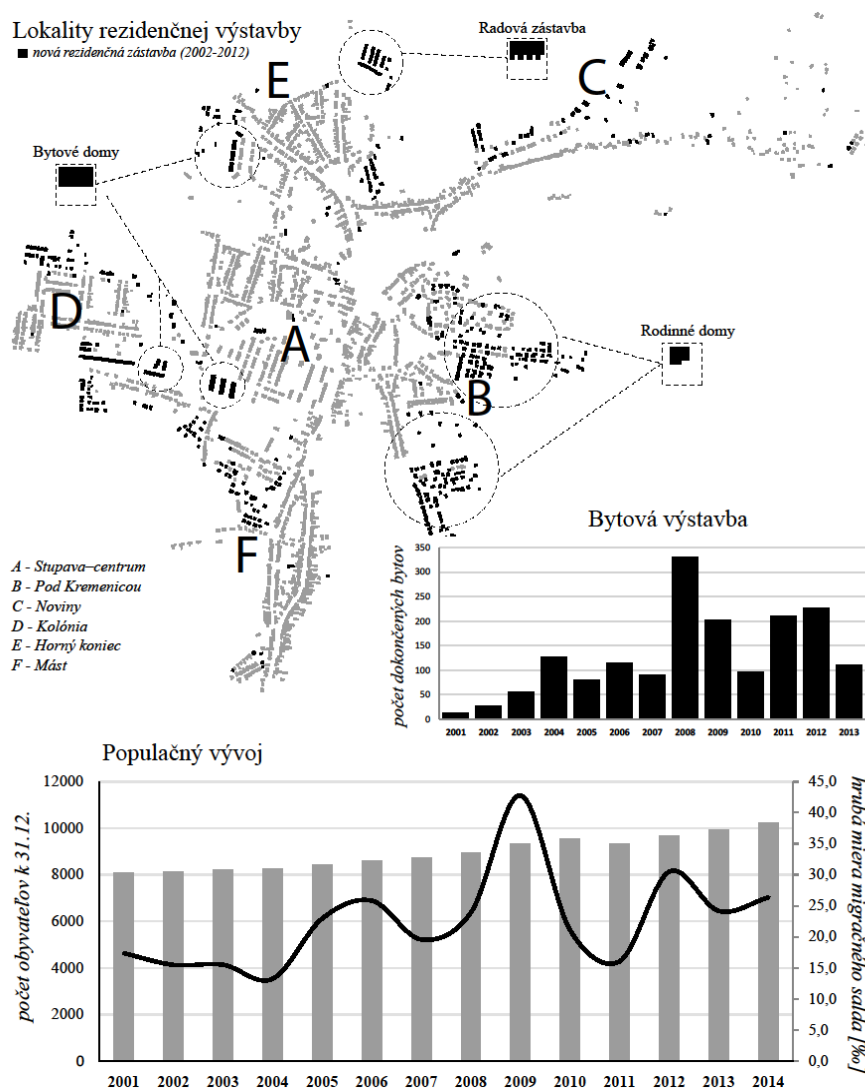
Táto časť práce, popri prezentovaní empirických výsledkov dotazníkového prieskumu v Stupave, prináša aj pokus o hľadanie širších zovšeobecnení a identifikovanie trendov, či špecifik suburbanizácie v zázemí Bratislavy. Aj napriek početnej vzorke respondentov je však potrebné brať nasledujúce úvahy so zreteľom na konkrétne priestorové súvislosti a lokálne špecifiká. Skôr ako pristúpime k analýze výsledkov prieskumu, predstavme si priestorový rámec prípadovej štúdie.

Mesto Stupava sa nachádza v tesnom susedstve hlavného mesta a patrí medzi obce s najintenzívnejšou suburbánnou výstavbou. V období 2001 – 2013 populácia narástla o vyše 2000 obyvateľov a v meste pribudlo viac ako 1700 bytových jednotiek⁷. Nová zástavba má pritom značne heterogénny charakter. V obci sa budujú nielen nové štvrte rodinných domov, ale aj bytové domy doplnené o individuálnu výstavbu a rekonštrukcie v rámci pôvodnej zástavby. Z hľadiska charakteru priestorovej lokalizácie (obr. č. 1) môžeme v Stupave rozlíšiť 3 typy novej rezidenčnej zástavby. Prvý typ reprezentujú samostatne stojace domy, často s veľkými parcelami a luxusnejším prevedením, ktoré sú lokalizované prevažne v atraktívnom svahovitom prostredí upätia Malých Karpát. Druhý typ tvoria rodinné domy a radová zástavba na rovinatom území mesta s menšou výmerou pozemkov a obytnej plochy. Tretí typ predstavujú projekty bytových domov, ktoré sú lokalizované v bývalých priemyselných areáloch mesta (bývalá cementáreň). Okrem uvedenej zástavby sa v Stupave realizujú aj početné individuálne projekty, ktoré vyplňajú prieluky v zástavbe, či nahrádzajú staršie domy. Pestrá zmes typov zástavby vytvára pomerne heterogénne prostredie aj z pohľadu prichádzajúcich obyvateľov. Môžeme

⁷ Disproporcía medzi prírastkom obyvateľstva a počtom dokončených bytov naznačuje, že reálne sa populácia zväčšila až o 6000 obyvateľov. Potvrdzujú to aj odhady miestnej samosprávy, ktorá udáva aktuálny počet obyvateľov (2015) približne na úrovni 16 000.

predpokladať, že z hľadiska socio-ekonomického postavenia sa budú odlišovať nové obytné zóny s vilami od bytových domov.

Obrázok č. 1: **Populačný vývoj a bytová výstavba v Stupave v období 2001 – 2013**

Zdroj údajov: ŠÚ SR

Participácia

Pri pohľade na priestorové rozloženie respondentov si môžeme všimnúť prvú zaujímavú skutočnosť. Participácia prisťahovaných respondentov bola najvyššia v časti *Kolónia* (D – obr. č. 1) a *Centrum* (A), kde prevažujú bytové domy a domy v radovej zástavbe. Naopak, najnižšia účasť bola v časti mesta *Pod Kremenickou* (B), ktorú tvoria veľkopodlažné rodinné domy, často s nadštandardným prevedením. Môžeme tak formulovať domnienku, že majetnejšia časť prisťahovalcov je z pozície izolácie za vysokými múrmi svojich domov menej aktívna. Z málo početných odpovedí zisťujeme, že záujem tejto skupiny prisťahovalcov sa zužuje najmä na otázky bezprostredne súvisiace s ich životným štýlom založenom na doprave osobným automobilom⁸ (intenzitu dopravy a kvalita cestnej infraštruktúry). Naopak noví obyvatelia Stupavy, ktorí sa prisťahovali do nových bytových domov sa do prieskumu zapojili vo veľkej miere. Citlivo vnímajú rozmanité problémy v Stupave (viď nižšie) a vo svojich odpovediach sú nielen kritickí, ale často pripájajú aj návrhy na riešenie problémov v meste. Život v bytovom dome, či radovej zástavbe im neumožňuje izolovať sa od problémov v bezprostrednom okolí, keďže sú často nútení koordinovať záujmy a aktivity so svojimi susedmi, od ktorých ich nedelí veľké záhrada a vysoký múr, ale často len nízky živý plot oddeľujúci malé predzáhradky. V tejto súvislosti si Oliver (1999) všíma, že sociálne homogénne oblasti majú nižšiu občiansku (politickú) participáciu, než lokality s rozmanitejším sociálnym postavením. Prípád Stupavy naznačuje podobné súvislosti.

Štruktúra a pôvod migrantov

Základná výskumná otázka, ktorá predurčuje naše ďalšie uvažovanie o fenoméne suburbannej migrácie smeruje k štruktúre a pôvodu migrantov. Suburbánna migrácia je značne selektívny proces a úzko súvisí s pozíciou v životnom cykle. (Golledge – Stimson 1997) Tradične sú jej aktéri najmä mladé rodiny, ktoré hľadajú väčší priestor na bývanie a kvalitnejšie prostredie pre výchovu detí. (Kährlik – Tammaru 2008; Ouředníček 2003) V sledovanej vzorke prisťahovalcov predstavovali rodiny s deťmi až 64 % a najväčšmi bola zastúpená veková skupina 30-40 rokov. (Viď tab. č. 3) Potvrdila sa nám tak základná predstava o mladých rodinách ako o tradičnom aktérovi suburbanizácie. Vo výskumnej vzorke prevažovali vysokoškolsky vzdelaní respondenti, aj keď štatistická evidencia udáva približne rovnaký podiel stredoškolsky a vysokoškolsky vzdelaných imigrantov. Vo viacerých domácnostiach respondentov bol jeden z rodičov na materskej dovolenke.

Pôvod migrantov je dôležitým znakom, ktorý v sebe integruje širšie sociokultúrne vzorce, ktoré sú nevyhnutné pre porozumenie komplexným prejavom

⁸ V tejto súvislosti môžeme uvažovať, že pre túto skupinu prisťahovalcov je vnímanie nového bydliska zredukované len na „pohľad cez okno osobného automobilu“.

suburbanizácie v zázemí Bratislavy. Z výsledkov prieskumu zisťujeme, že až 79 % respondentov sa do Stupavy prisťahovalo z neďalekého hlavného mesta. Ďalších 13 % tvorili migranti z blízkeho okolia. Výrazne tak prevažuje migrácia na krátke vzdialenosti, ktorá je typická pre optimalizáciu bývania a hľadanie prostredia s vyššou kvalitou. To však nemusí nevyhnutne znamenať, že do Stupavy prichádzajú len Bratislavčania („mestskí ľudia“). Treba zdôrazniť, že v mnohých prípadoch je bývanie v Bratislave len určitým prechodným stupňom v životnom cykle, ktorý je spojený so štúdiom, či prácou. Bratislava sa tak stáva dočasným miestom bývania aj pre migrantov z celého Slovenska a mnohí z nich sa potom rozhodnú svoje trvalejšie bývanie realizovať v obciach v zázemí Bratislavy. Viac nám v tomto smere napovie štatistika, ktorá vychádza z inštitútu trvalého pobytu. Podľa týchto údajov sa v období 2000-2011 prisťahovalo do Stupavy 1765 obyvateľov, avšak len 50 % z nich pochádzalo z Bratislavy. Oba uvedené údaje (z evidencie aj z prieskumu) však nemôžeme považovať za úplne spoľahlivé. Štatistika je skreslená neúplnou evidenciou obyvateľstva a dotazníkový prieskum pravdepodobne aktívnejším prístupom migrantov z Bratislavy.

Motivácie suburbánnej migrácie

Bauman (1999) vníma bývanie v satelitoch ako prejav nerovnomerne distribuovanej slobody pohybu, ktorá sa stáva hlavným stratifikačným faktorom modernej či postmodernej doby. Sociálne silnejšie skupiny obyvateľstva využívajú svoju schopnosť mobility a unikajú z prostredia s nižšou kvalitou bývania či nevhodnými susedmi. Na suburbánne lokality sa potom zvykne nazerať ako na „oázy“ klľudu a bezpečia, ktoré sú útočiskom pre ľudí unikajúcich z menej bezpečného a hlučného mesta. Tento jav bol bohato popísaný v západnej literatúre (napr. Bell 1958; Fishman 1987) a často sa takáto optika preberá aj pri interpretácii procesov vnútroregionálnej dekoncentrácie obyvateľstva, ktoré pozorujeme v Slovenskom prostredí. Nakoľko však uvedené predstavy korešpondujú s realitou suburbia v našom kontexte?

Z mnohých skorších výskumov je zrejmé, že motivácie presťahovať sa do suburbánnej zóny môžu byť veľmi rôznorodé. Bernard (2006) uvažuje o dvoch základných oblastiach motivačných faktorov, ktoré stimulujú migráciu do vidieckeho prostredia. Prvú skupinu tvoria dôvody, ktoré by sme mohli zjednodušene opísať ako potrebu „vymeniť mestskú kulisu za prírodnú kulisu“. Druhú skupinu predstavujú migranti, ktorých motiváciou sú pracovné dôvody, rodinné dôvody, či snaha nájsť finančne prijateľné bývanie v blízkosti mesta. Túžba po „vidieckom“ spôsobe života je skôr ojedinelým motivačným faktorom a je spojená prevažne s hľadaním alternatívnych životných štýlov a subkultúr⁹.

⁹ V tomto kontexte hľadanie vidieckeho spôsobu života súvisí často s túžbou pripodobniť svoj život tradičným spôsobom obživy a hľadať harmonické súžitie v krajine s minimalizovaním moderných civilizačných výdobytkov.

Podobným spôsobom uvažuje aj Potočný (2006), ktorý vo svojej prípadovej štúdii satelitného mestečka rozlišuje rovnako dve základné skupiny prisťahovalcov. Prvú skupinu tvoria „konzumenti dobrého bývania“, ktorí do suburbia prichádzajú kvôli naplneniu svojich nárokov na kvalitné a priestranné bývanie v rodinnom dome. V novej lokalite sa nesnažia „ukotviť“, lebo by to pre nich znamenalo do budúcnosti neočakávané obmedzenia. Druhú skupinu tvoria podľa Potočného „hľadači pevného bodu“, ktorí naopak istú formu ukotvenia hľadajú a v novom prostredí sa snažia vybudovať zmysluplné väzby.

Tabuľka č. 3: **Štruktúra prisťahovalcov v meste Stupava: porovnanie štatistických údajov (ŠÚ SR) a skupiny respondentov dotazníkového prieskumu**

	Prist'ahovaní v období 2000 – 2011* (n= 1765)	Prist'ahovaní respondenti 2015** (n=155)
Podľa východiskovej destinácie:		
<i>Bratislava</i>	50,5%	79,4%
<i>Zázemie Bratislavy (BA kraj)</i>	22,3%	12,9%
<i>Región SR (okrem BA kraj)</i>	21,5%	3,9%
<i>Zahraničie</i>	3,3%	2,6%
Podľa vekovej štruktúry:		
<i>0-19</i>	20,9%	0,0%
<i>20-29</i>	16,9%	14,8%
<i>30-39</i>	32,3%	61,3%
<i>40-49</i>	13,5%	10,3%
<i>50-59</i>	9,6%	7,7%
<i>60-69</i>	6,9%	5,8%
Podľa vzdelania:		
<i>Vysokoškolsky vzdelaný</i>	38,1%	67,7%
<i>Stredoškolsky vzdelaný</i>	39,6%	32,3%
Podľa ekonomickej aktivity***		
<i>Pracujúci</i>	53,8%	51,2%
<i>Na materskej</i>	8,8%	9,6%
<i>Nezamestnaný</i>	4,4%	0,6%
<i>Dôchodcovia</i>	7,9%	4,3%
<i>študenti a deti</i>	23,7%	34,3%

Anonymizované mikroúdaje populácie Slovenska, SODB 2011, ŠÚ SR

** Dotazníkový prieskum, máj 2015

***V prípade pravého stĺpca sú údaje za celé domácnosti respondentov.

Rozhodnutie o zmene bydliska je významnou udalosťou v živote každého človeka a často je výsledkom viacerých faktorov, ktoré na jednej strane „vytlá-

čajú“ ľudí z pôvodnej lokality (napr. zlá kvalita bývania, kriminalita a pod.), na strane druhej ich „príťahujú“ do novej lokality (blízkosť prírody, väčší priestor pre rodinu, bezpečné susedstvo a pod.). Samotný proces rezidenčnej mobility môžeme podľa Golledge a Stimson (1997) rozdeliť do niekoľkých fáz. Na začiatku je utvorenie rozhodnutia o presťahovaní, potom nasleduje hľadanie nového vhodného bydliska a nakoniec výber konkrétnej lokality. Ako prebieha tento mechanizmus konkrétne v prípade sťahovania do suburbánneho zázemia mesta?

Viac ako túžba bývať v zdravšom a zelenšom vidieckom prostredí je bývanie v Stupave pre väčšinu respondentov predovšetkým vyústením pragmatického riešenia bytovej otázky (49 %), či investovaním finančných prostriedkov do kvalitnejšieho bývania (19 %). Nižšia cena nehnuteľností („za tú istú cenu tu bola novostavba, zatiaľ čo v Bratislave len starý byt v králikárni.“) a blízkosť Bratislavy boli frekventovaným zdôvodnením pre výber Stupavy. To však neznamená, že (estetické) kvality vidieckeho a prírodného prostredia pre nich nie sú dôležité. Domnievame sa, že na rad sa dostávajú až následne po zhodnotení pre respondentov najdôležitejšieho kritéria – ceny nového bývania. Únik z mestského prostredia tak môžeme v tejto súvislosti vnímať ako nevyhnutný krok („vedľajší produkt“, Bernard 2006: 748) riešenia bývania. Environmentálne motivácie sa prejavujú len do určitej miery a pravdepodobne nie sú tým kľúčovým *push* faktorom.

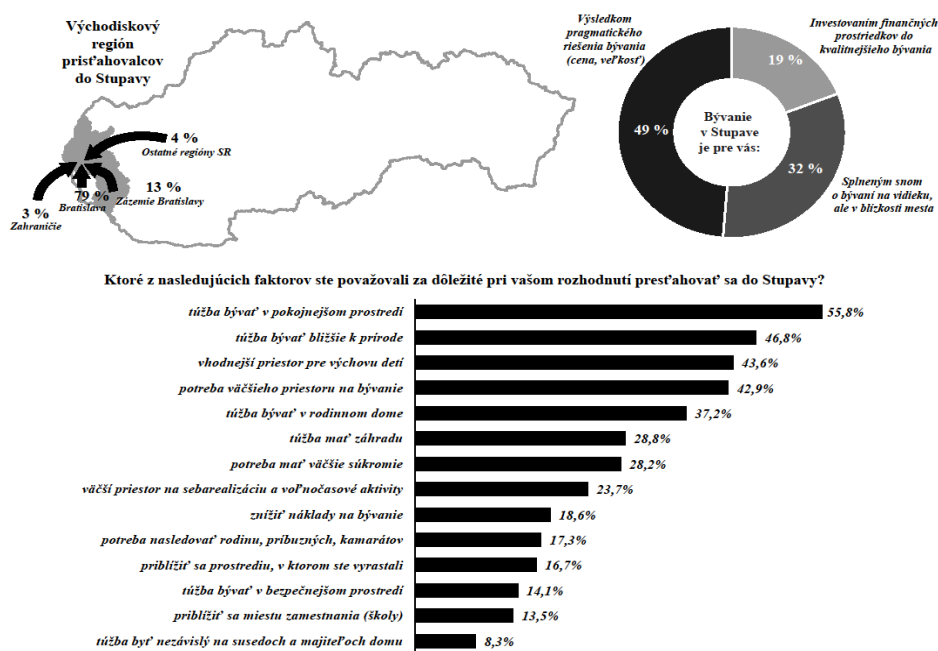
V približne v polovici prípadov išlo o nadobudnutie prvého vlastného bývania, keďže 21 % žilo v podnájme a 28 % u rodičov. Avšak aj respondenti, ktorí už vlastnili nehnuteľnosť mali silnú motiváciu zlepšiť svoje bývanie, keďže vyše 70 % z nich bývalo v panelovom dome, alebo v staršom bytovom dome. Aké teda boli ďalšie faktory, ktoré sa podieľali na rozhodnutí o presťahovaní sa do Stupavy?

Zatiaľ čo vyššia bezpečnosť ani únik pred nevhodnými susedmi a problematickým spolunažívaním nie sú pre migrantov častým dôvodom, túžba bývať v pokojnejšom prostredí sa ukázala ako najfrekventovanejšie zdôvodnenie rozhodnutia presťahovať sa mimo mesta (56 %). Ako však môžeme interpretovať „hľadanie pokoja“? Domnievame sa, že uvedenú odpoveď nemusíme nevyhnutne vysvetľovať len ako túžbu po kvalitnejšom bývaní v tichej lokalite. S istou mierou nadhľadu môže byť „túžba po pokoji“ vyjadrením širšej (hlbšej) potreby o nájdenie určitej životnej rovnováhy, ktorá by vniesla viac „pokoja“ do každodenného balansovania medzi pracovnými a rodinnými povinnosťami. V kontraste s touto domnienkou však môže byť každodenná realita života suburbánnych migrantov, ktorá prináša v dôsledku náročnej koordinácie každodenných aktivít rozmiestnených na veľké vzdialenosti viac stresu než pokoja. „Hľadanie pokoja“ môže úzko súvisieť aj s potrebou vytvoriť si stabilné a bezpečné prostredie pre výchovu detí (dôležité pre 44 % respondentov),

čo si vyžaduje aj väčší priestor pre bývanie (43 %), ktorý poskytuje rodinný dom (37 %) so záhradou (29 %).

Popri otázkach kvality bývania a dôvodoch súvisiacich so štádiom životného cyklu je obraz čistého a bezpečného suburbánného prostredia častým dôvodom spoluvytvárajúcim rozhodnutie o presťahovaní sa do zázemia mesta. Kopečná – Špačková 2012; Temelová et al. 2014) Aj napriek tomu, že značná časť respondentov prichádza z prostredia mestských sídlisk, dôvod ich presťahovanie súvisel so zvyšovaním bezpečnosti len v minimálnej miere. V tejto súvislosti je zaujímavé, že niektorí z nich dokonca pociťujú zvýšenú kriminalitu práve v mieste svojho nového bývania. Citlivo vnímajú najmä pohyb „tulákov“ v obci, ktorí narúšajú „sociálnu čistotu“ prostredia. Ako si všima Galčanová (2013), potreba vyhnúť sa nevhodným sociálnym kontaktom je častým (aj keď explicitne nepomenovým) dôvodom prisťahovania.

Obrázok č. 2: Dôvody pre výber lokality na bývanie

Zdroj: dotazníkový prieskum (n = 155)

Pozrime sa teraz bližšie na mechanizmy, ktoré viedli k výberu konkrétnej lokality pre bývanie. Z výsledkov sa dozvedáme, že pri rozhodovaní o výbere lokality nového bývania hrá najdôležitejšiu úlohu pomer ceny a veľkosti bývania (dôležité pre 71 % respondentov). Ďalšie faktory ako estetika prostre-

dia či vybavenosť službami zohrávajú sekundárnu úlohu. (Obr. č. 2) Je zaujímavé, že možnosti pre šport a rekreáciu (33 %) boli pre respondentov dôležitejším lokalizačným faktorom než blízkosť školských zariadení (18 %). Takéto preferencie môže naznačovať, že migranti pravdepodobne ani neuvažujú o využitých miestnych školských zariadení a počítajú s umiestnením svojich detí v školách v Bratislave. Dochádzka detí do mestských škôl nepochybne neprispieva k budovaniu ich vzťahu k novému bydlisku a v dlhodobom horizonte môže naštříbiť prirodzenú vekovú obmenu suburbií.

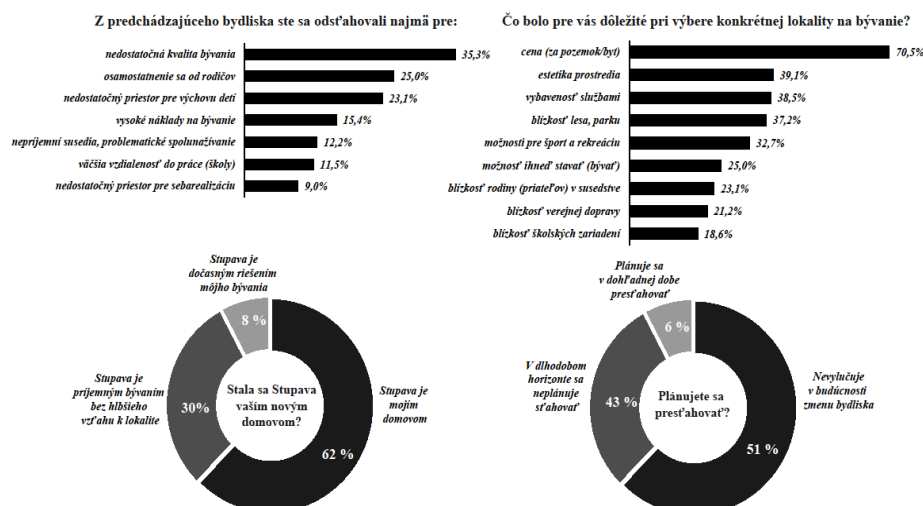
Rezidenčná stabilita

Rezidenčná stabilita je dôležitý indikátor, prostredníctvom ktorého môžeme charakterizovať rozvoj sociálnych väzieb a utváranie lokálnej komunity. (Sampson 1988; Kopečná – Špačková 2012) Pri pohľade cez prizmu „stratenej komunity“ sú suburbanizanti ľudia s len malými (resp. žiadnymi) teritoriálnymi väzbami, ktorí nie sú ukotvení v lokalite a presúvajú sa z miesta na miesto v závislosti od svojich individuálnych potrieb. Túžba zotrvať v lokalite dlhšie obdobie môže byť dôležitým signálom, ktorý svedčí nielen o spokojnosti s kvalitou bývania, ale môže byť aj ukazovateľom integrácie nových obyvateľov do miestnych sociálnych štruktúr. Naopak, pripustenie o zmene bydliska môže byť prejavom kritického postoja k bývaniu v suburbiu a odrazom nenačnenie pôvodných očakávaní o lepšom bývaní. Otázku rezidenčnej stability môžeme vnímať aj ako určitý zhrnutý výsledok hodnotenia predstáv a očakávaní respondentov o novom prostredí a jeho sociálnych a materiálnych charakteristikách. Do akej miery sa pôvodné očakávania zhodujú s prežívanou každodennosťou v suburbiu?

Pozitívnym zistením z hľadiska dlhodobého vývoja mesta je skutočnosť, že pre 62 % prisťahovalcov je bývanie v Stupave domovom, ktorý hľadali a 43 % respondentov sa v dlhodobom horizonte neplánujú presťahovať. (Obr. č. 3) Pre časť nových rezidentov tak bývanie v Stupave splnilo základné očakávania a ich plán zotrvať v meste je dôležitým signálom. Avšak až tretina respondentov si doposiaľ nevytvorila pevnejší vzťah k lokalite a vyše 51 % nevyklučuje v budúcnosti zmenu bydliska. Miera potenciálnej mobility je najvyššia pre respondentov, ktorí obývajú bytové domy (70 %), nižšia pri obyvateľoch radovej zástavby (50 %). Respondenti z rodinných domov pripúšťajú možnosť presťahovania v oveľa menšej miere (20 %). Takéto zistenie nijako neprekvapuje, nakoľko bývanie v rodinnom dome vytvára nepochybne silnejšiu väzbu na miesto, než je tomu v prípade bytu v bytovom dome, ktorý je často len prechodným riešením bývania pre mladšie rodiny, zatiaľ čo rodinný dom je často definitívnym splnením nárokov na bývanie. Tiež však môžeme pozorovať, že respondenti z bytových domov a radovej zástavby sú pomerne kritickí k rôznym aspektom bývania v Stupave (doprava, služby, bezpečnosť), zatiaľ čo

obyvatelia rodinných domov sú za múrmi svojich pozemkov oveľa spokojnejší (resp. pasívnejší).

Obrázok č. 3: Dôvody pre výber lokality na bývanie a rezidenčná stabilita

Zdroj: dotazníkový prieskum (n=155)

Spolužitie v suburbii

Poznanie motívov vedúcich k prisťahovaniu do zázemia mesta je dôležitým predpokladom pre pochopenie života v suburbii a ukotvenie v lokálnom sociálnom prostredí. Lokalita však už nie je tým privilegovaným priestorom, v ktorom sa môžu vytvárať sociálne väzby. Dnešní ľudia sú sociálne integrovaní cez diferencované siete na rozličných mierkových úrovniach. (Fischer 1982; Lupi – Musterd 2006) Susedstvo tak môže nadobúdať čisto utilitárny rozmer, čím sa vzdďľuje od tradičného (často idealizovaného) vnímania komunity. Zatiaľ čo pre mesto je charakteristické anonymné prostredie s množstvom cielených väzieb a kontaktov, vidiecke sociálne prostredie sa vykresľuje ako priehľadné a dôverné s ustálenými a pevnými väzbami. (Salamon 2003) Začlenenie do takéhoto prostredia môže byť pre nových rezidentov značne zložité, najmä ak uvažíme, že väčšina ich pracovných a spoločenských aktivít sa naďalej realizuje v meste. V tejto súvislosti si Bernard (2006) všima zaujímavý paradox. Prisťahovalci môžu vnímať ich nové vidiecke prostredie ako heterogénnejšie, než tomu bolo v ich predchádzajúcom bydlisku v meste. Tento rozpor objasňuje spôsob, akým sa vytvárajú sociálne kontakty. V mestskom prostredí sa sociálne väzby vytvárajú na základe názorovej a sociálnej

podobnosti, zatiaľ čo pre prisťahovalcov do prímestských obcí je touto platformou zdieľanie každodennosti. Prisťahovalci si tak často nové kontakty nevyberajú, ale sú do nich vtiahnutí riešením každodenných životných situácií. K tejto skutočnosti môžeme dodať, že táto heterogenita je v očividnom protiklade s tým, ako sa tradične vykresľujú suburbiá – ako sociálne homogénne lokality. Aj napriek skutočnosti, že v zázemí Bratislavy vznikajú aj výrazne segregované luxusné rezidenčné štvrte, značná časť suburbannej výstavby sa realizuje v nadväznosti na pôvodnú zástavbu (Šveda 2011), čím sa prisťahovalci prirodzene dostávajú do kontaktu s pôvodnými obyvateľmi. Navyše do lokalít v zázemí Bratislavy neprichádzajú výlučne Bratislavčania, ale aj obyvatelia so všetkých regiónov Slovenska. Konfrontácia sociokultúrnych odlišností migrantov rôzneho pôvodu („východniari“, „oravci“, „stredoslováci“ a pod.) môže byť potenciálnym zdrojom napätia, rovnako ako stret mestského a vidieckeho života.

Prekvapivým zistením je skutočnosť, že až polovica respondentov nepocítiť väčšie zmeny v rozsahu a kvalite spoločenských aktivít po prisťahovaní do nového bydliska. (Obr. č. 4) Túto skutočnosť môžeme vnímať pozitívne, nakoľko viaceré objektívne príčiny (náročnejšia koordinácia každodenných aktivít, nové prostredie a pod.) by nás mohli navádzať k uvažovaniu skôr opačným smerom. Pravdepodobne sa im darí udržiavať rozsah a intenzitu sociálnych väzieb z predchádzajúceho bydliska (Bratislavy). Obmedzenie sociálnych kontaktov pocítila len štvrtina respondentov a približne rovnaký počet odpovedí bol naopak vyjadrením skvalitnenia a rozšírenia sociálnych väzieb.

Vo väčšine prípadov suburbaní migranti prichádzajú do prímestských lokalít bez toho, aby mali už vytvorené sociálne väzby na existujúcu komunitu. Nové rezidenčné lokality vznikajú často v jednom čase a tak je bežné, že v danej lokalite sa v rovnakom okamihu ocitne množstvo nových obyvateľov. Ich sociálne väzby sa začínajú vytvárať už počas výstavby, keď ich často spojí riešenie podobných problémov, ktoré prirodzene patria k výstavbe a zariaďovaniu rodinného domu (bytu). Ide napr. o reklamácie pri stavebných prácach, dobudovanie infraštruktúry, formulácia požiadaviek na samosprávu a pod. Tieto problémy si vyžadujú spoločnú kooperáciu susedov, či vlastníkov bytov a pri ich riešení vznikajú zložitejšie väzby, než len jednoduché formy sociálnej interakcie. K budovaniu väzieb prispieva aj skutočnosť, že suburbanizanti prichádzajú často z podobného sociálneho a ekonomického prostredia, resp. sa nachádzajú v podobnej fáze životného cyklu (mladé rodiny s deťmi). Počiatočná interakcia založená na riešení problémov pri realizácii bývania je neskôr nahradená riešením podobných životných situácií, ktoré súvisia so starostlivosťou o deti (hľadanie miesta v škôlke, spoločné kočikovanie mamičiek), či trávením voľného času.

Voľba bývania v Stupave, ako pragmatického riešenia bývania, by nás mohla viesť k úvahám blízkym pohľadu cez prizmu stratenej komunity, ktoré budú spochybňovať túžbu prisťahovalcov stať sa integrálnou súčasťou nového sociálneho prostredia (komunity). V nových rezidenčných lokalitách v Stupave však naberá sociálna súdržnosť prekvapivo vysokú úroveň, keď približne dve tretiny respondentov sa podieľa na spoločných aktivitách so svojimi susedmi¹⁰. Aj keď paleta aktivít ponúknutá v dotazníku nevystihuje celú škálu možných spôsobov susedskej interakcia, ilustruje základné oblasti spoločného záujmu. Najfrekvencovanejšou spoločnou aktivitou bola starostlivosť o čistotu v okolí bydliska (34 %). Najmä pri obyvateľoch bytových domov, ktorí zdieľajú spoločný priestor zelene, má tento citlivo sledovaný problém pomerne silný mobilizačný efekt, napr. v podobe organizovaných brigád. Frekvencovanou aktivitou bolo aj stretávanie sa pri príležitosti osláv a sviatkov (27 %). Takýto typ aktivity už nemá čisto utilitárny charakter (ako napr. starostlivosť o zeleň) a môžeme ho pokladať za prejav silnejšej sociálnej kohézie. Pre úplnosť však treba dodať, že približne tretina (38 %) respondentov sa nepodieľa so svojimi susedmi na spoločných aktivitách a v oblasti priateľských kontaktov ostávajú izolovaní. Ich vzťahy v novom bydlisku ostávajú prevažne slabé, povrchné a účelové. Túto skupinu pritom neovplyvňuje ani postavenie v životnom cykle, počet detí, či dĺžka pobytu v Stupave.

Susedské vzťahy sú dôležitým aspektom vytvárania si hlbšieho vzťahu k svojmu bydlisku. K ich vytváraniu neprispievajú len uvedené koordinácia pri riešení problémov, ale najmä zdieľanie každodennosti. Vyše tri štvrtiny respondentov hodnotilo svoje susedské vzťahy ako zložitejšie, a teda viac ako len letmé poznanie susedov, s „ktorými sa zdravím, ale nič viac o nich neviem“. Približne tretina respondentov dokonca označila svoje susedské vzťahy ako aktívne priateľstvá. To je pri priemernej dĺžke pobytu v novom prostredí 4-6 rokov pozoruhodné zistenie, ktoré môže naznačovať, že prisťahovalci nie sú nezainteresovanými pozorovateľmi a pasívnymi „konzumentmi“ bývania, ale naopak aktívnymi aktérmi spoluvytvárajúci sociálne prostredie (komunitu).

V tejto súvislosti Galčanová (2012, 2013) poukazuje, že novousadlíci sú diferencovaní nielen na základe svojho majetku, ale aj v dôsledku špecifickej povahy svojich sociálnych kontaktov. Úzke a vrelé priateľské väzby nemusia byť vždy integratívnej povahy a je potrebné rozlišovať medzi premostňujúcimi väzbami a stmelujúcimi väzbami. (Granovetter 1983 In: Galčanová 2012) Paradoxne sú to práve slabé vzťahy, ktoré majú mobilizačný charakter a „premostňujú“ ľudí rôznych sociálnych skupín, zatiaľ čo silné väzby skôr „pripútávajú“ jednotlivca k miestu a izolujú ho zo širšej spoločnosti. (Grano-

¹⁰ V tejto súvislosti je zaujímavé, že k podobným výsledkom z hľadiska úrovne sociálnej integrácie dospeli aj Špačková a Ouředníček (2012) v obdobnom prieskume realizovanom v zázemí Prahy.

vetter 1983) Výsledky prieskumu naznačujú, že v Stupavskom suburbiu dominujú najmä „premostujúce“ vzťahy, ktorých manifestáciou sú napr. susedské brigády, či vytváranie virtuálnych skupín na sociálnych sieťach (členstvo na základe príslušnosti ku konkrétnemu developerskému projektu).

Obrázok č. 4: Charakter spolužitia príst'ahovalcov v meste Stupava

Zdroj: dotazníkový prieskum (n =155)

Aktívne vytváranie susedských vzťahov však nemôžeme vzťahovať na celú komunitu príst'ahovalcov. Je dôležité poznamenať, že práve z lokalít budovaných samostatnej stojacimi vilami s vyššou mierou priestorovej a vizuálnej separácie (slepé ulice, vysoké múry, kamerové systémy a pod.) bola len minimálna odozva respondentov. Jednou z možných explanácií pasívneho

postoja by mohlo byť snaha obyvateľov týchto lokalít o komfortný život v príjemnom, ale izolovanom prostredí. Tieto lokality s nadštandardným bývaním nadobúdajú viaceré znaky uzavretých komunit (*gated communities*), v ktorých je susedstvo založené najmä na spoločnej ochrane súkromia. V tomto kontexte môžeme označiť takéto suburbáa ako imaginárne komunity (*imagined communities*, Anderson 1983), v ktorých je „život v komunite“ skôr marketingovým lákadlom developerov, než žitou realitou.

Vzťahy medzi novými a pôvodnými obyvateľmi

Vzťahy medzi novými a pôvodnými obyvateľmi v suburbánnej zóne patria medzi najdiskutovanejšie témy. Vidiecke prostredie, tradične vnímané ako miesto silnej sociálnej kontroly, sa pre suburbánnych migrantov stáva garantom slobody. (Bernard 2006) A práve materializované a symbolické prejavy tejto slobody sa môžu stať potenciálnym zdrojom napätia v susedských vzťahoch. V médiách sa často táto téma prezentuje ako konflikt, ktorý nevyhnutne prináša stret rozdielných záujmov medzi sociálne a ekonomicky odlišnými skupinami obyvateľstva. Medializované situácie môžu navodzovať dojem, že rozdiely v sociálnom postavení, ale aj v kultúrno-hodnotovom prostredí, či v každodennom živote medzi starousadlíkmi a prisťahovalcami, sú natoľko odlišné, že môžu viesť k presvedčeniu, že tieto dve skupiny obyvateľstva nedokážu žiť v spoločnom priestore bez eskalovania konfliktov a sociálneho napätia. Často uvádzaným príkladom v domácom prostredí je situácia v obci Chorvátsky Grob, kde počet prisťahovalcov prevýšil pôvodné obyvateľstvo a rovnomerné zastúpenie poslancov (z novej a starej časti obce) v miestnom zastupiteľstve vytvorilo patovú situáciu. Domnievame sa však, že ide o špecifický a v mnohých aspektoch extrémny prípad, v ktorom podhubie pre vznik konfliktov položili predovšetkým nekompetentné rozhodnutia samosprávy a neregulovaný stavebný rozvoj. (Bližšie Šveda – Šuška 2014) Silný prúd prisťahovalcov a ich segregovaný spôsob života však nemusí nevyhnutne znamenať nárast sociálneho napätia. Špačková a Ouřeníček (2012) na príklade Pražského zázemia ilustrujú, že konflikty medzi starými a novými obyvateľmi nie sú celoplošne zreteľné a obidve skupiny žijú prevažne nerušene (pasívne) vedľa seba.

Z prieskumu sa dozvedáme, že až 80 % prisťahovalcov sa pozná s niekým z pôvodných obyvateľov a až 71 % ich označila za skôr priateľských ako nepriateľských. V ich vnímaní sú to ľudia skôr menej vzdelaní a menej majetní. Väčšina respondentov tak vníma určitú sociálnu vzdialenosť, ktorá je často umocnená aj priestorovou segregáciou výstavby, ktorá sa v niektorých prípadoch koncentruje v polo-uzavretých rezidenčných lokalitách oddelene od pôvodnej zástavby. Stereotypné predstavy o vzájomnej antipatii sa nepotvrdili ani pri pohľade zo strany starousadlíkov. Skoro 70 % z nich vníma novousadlíkov ako priateľských a prevažujú skôr odpovede, ktoré predpokladajú pozitívne

vnímanie druhej strany. Ako si všíma Galčanová (2013), rozdiel medzi starousadlíkmi a prisťahovalcami nemusí byť nevyhnutne v majetkovej rovine (starousadlíci zbohatli predajom pozemkov, novousadlíci sú zaťažení hypotékami), ako skôr odlišným statusom daným spoločenskou prestížou ich povolania (podnikatelia, doktori, inžinieri a pod.).

Prisťahovalci si uvedomujú odlišnosti medzi nimi a starousadlíkmi a svoj príchod do obce, ktorý pochopiteľne prináša rozsiahle zmeny, vnímajú ako potenciálny zdroj napätia. Až tretina respondentov sa domnieva, že ich príchod do obce starousadlíci nehodnotia pozitívne a že narúša ich doterajšie prostredie a spôsob života. Pri pohľade z druhej strany pozorujeme, že len minimum (2 %) starousadlíkov explicitne pomenovali prisťahovalcov ako zdroj problémov v meste. Mnohí starousadlíci majú síce výhrady k intenzívnemu stavebnému rozvoju, vnímajú to však ako širší spoločenský problém a neprenášajú svoju nespokojnosť na konkrétnych suburbánnych migrantov. Uvedomujú si, že dopady stavebného rozvoja sú zapríčinené skôr nedostatočnými kompetenciami a ich dôsledným dodržiavaním na úrovni samosprávy, resp. problematickou realizáciou projektov zo strany developerov (nevybudovaná infraštruktúra a pod.).

Každodenný život v suburbii

Charakter každodenného života v suburbii je determinovaný predovšetkým dochádzkou do práce, ktorej sa častokrát musia prispôbiť všetky ostatné aktivity. Dopravná dostupnosť Bratislavy je vďaka priamemu napojeniu Stupavy na diaľnicu relatívne jednoduchá a každodenne ju absolvuje vyše tri štvrtiny prisťahovalcov. Cesta im trvá v priemere len 28 minút a využívajú na ňu prevažne osobný automobil (74 %). Len tretina z nich však zosúladuje cestovanie v rámci domácnosti a mierne prevažuje skôr individuálna doprava. V porovnaní s inými časťami Bratislavského zázemia, je dopravné spojenie Stupavy z Bratislavou pomerne rýchle. Napriek tomu však 41 % respondentov pociťuje zhoršenie dochádzky oproti svojmu predchádzajúcemu bydlisku. Pritom problémom nie je zvýšená časová náročnosť, ako skôr menšia flexibilita a náročnejšia koordinácia každodenných aktivít. S tým súvisí aj obmedzenie spoločenského života, ktoré pociťovalo až 41 % respondentov. Pri bývaní na sociálne izolovanom „ostrove“ suburbia je kontakt s mestskou „pevninou“ náročnejší a vyžaduje si plánovanie a koordináciu v rámci domácnosti. Spontánne stretnutia s priateľmi, ktoré by obohacovali spoločenský život sú limitované striktným režimom dochádzky.

Na druhej strane však nový život mimo mesta priniesol aj pozitívne zmeny. Pre prisťahovalcov najmarkantnejšie v oblasti rodinného života (68 %). Z tohto pohľadu ich rozhodnutie zmeniť bydlisko prinieslo želaný efekt v podobe vhodnejšieho prostredia pre výchovu detí (47 %), ale aj pre voľnočasové

aktivít (49 %). Stupava poskytuje pomerne širokú paletu voľnočasových aktivít, takže z tohto aspektu vytvára skutočne konkurenčný priestor pre Bratislavu. V meste sa nachádza nielen veľký park, ale aj športoviská a početné možnosti pre cykloturistiku a turistiku.

Z odpovedí respondentov zisťujeme, že prírodné prostredie v okolí Stupavy nevnímajú len ako „zelenú kulisu“, ale ho aj aktívne využívajú na svoje voľnočasové aktivity. Až 87 % novousadlíkov trávi víkendy v mieste svojho bydliska a v ich aktivitách dominujú prechádzky v parku, či turistika a športové aktivity v Malých Karpatoch. Práve víkend vytvára priestor pre realizovanie tých predstáv, kvôli ktorým sa mnohí migranti rozhodli prísť do zázemia mesta. Aktívne trávenie času v okolí bydliska prináša navyše aj možnosť bezprostredného spoznávania nového prostredia, ktoré je nevyhnutné pre formovanie vzťahu k lokalite a aktívnej občianskej participácii (napr. v oblasti údržby parku, detských ihrísk či cyklociest).

Problémy spojené so suburbánnym rozvojom

Rozsiahly suburbánný rozvoj prirodzene prináša do zasiahnutých obcí množstvo nových problémov. Časť z nich súvisí s poddimenzovanou infraštruktúrou a vybavenosťou, ktorá nepostačuje rýchlo rastúcim suburbiám, časť vychádza z odlišných potrieb a preferencií pôvodných a nových obyvateľov. Problematické okruhy, ktoré zaznamenali respondenti v dotazníku zachytáva obr. č. 5.

Pôvodní obyvatelia Stupavy vnímajú ako najväčší aktuálny problém mesta jeho príliš dynamický stavebný rozvoj, ktorý nie je sprevádzaný adekvátnym rozširovaním infraštruktúry a občianskej vybavenosti. S tým súvisí aj negatívne vnímaná intenzita dopravy ako aj potreba väčšej potravinovej predajne (supermarketu). Frekventovaným problémom v odpovediach starousadlíkov boli aj bezdomovci v meste a vandalizmus. Citlivo je vnímané aj určité napätie v komunálnej politike a neochota prisťahovalcov prihlasovať sa na trvalý pobyt.

Pri pohľade na odpovede novousadlíkov nachádzame viacero spoločných problémových okruhov, ale aj viaceré odlišné témy. S presťahovaním sa do zázemia mesta sa spájajú očakávania o kvalitnejšom bývaní v príjemnejšom a bezpečnejšom prostredí. V novom bydlisku však mnohé očakávania prechádzajú kritickým zhodnotením a prisťahovalci sú často konfrontovaní s množstvom problémov, o ktorých pri plánovaní nového bývania neuvažovali. Z rozmanitých odpovedí zisťujeme, že novousadlíci nie sú len pasívni konzumenti dobrého bývania, ale mnohí z nich sa veľmi aktívne zaujímajú o prostredie, v ktorom žijú a sú kritickí k mnohým aspektom života v meste. Keďže ide predovšetkým o mladé rodiny, ich kritika smeruje najmä k nedostatočnej kapacite predškolských zariadení a zníženému pocitu bezpečia¹¹ spôsobenom

¹¹ Keď vezmeme do úvahy, že značná časť prisťahovalcov prichádza z prostredia mestského sídliska, mohli by sme predpokladať zníženú citlivosť na socio-patogénne prejavy. Citlivé vnímanie tohto problému môže byť odrazom väčšieho

nepripravenými občanmi a bezdomovcami. Rezervy vidia aj v dopravnej infraštruktúre (svetelná signalizácia na niektorých križovatkách Stupavy) a v potrebe predĺženia MHD do Stupavy, ktoré by zjednodušilo cestovanie najmä v neskorých večerných hodinách a cez víkendy. Podobne ako starousedlíci by uvítali väčší supermarket. Kriticky vnímajú aj občiansku vybavenosť, chýbajú im najmä ihriská a športoviská (osobitne pre staršie deti). Ťažiskovou témou je aj presadzovanie environmentálnejšieho prístupu, ktorý sa koncentruje najmä na ochranu existujúcej zelene v obci a boj s nelegálnymi skládkami a čístitou v meste.

Pri porovnaní so starousedlíkmi je vnímanie problémov prisťahovalcov nielen citlivejšie, ale aj oveľa konštruktívnejšie a vecnejšie. Zatiaľ čo pri starousedlíkoch sa často objavuje emotívne podfarbená kritika (prípadne až urážlivé ataky na predstaviteľov samosprávy), prisťahovalci majú oveľa väčší nadhľad a dokážu zrozumiteľne formulovať nielen kritiku, ale aj navrhnúť riešenia.

Identita obyvateľov a identita miesta

Teoretici sociálnych zmien vykresľujú premenu vidieckych komunít pod vplyvom suburbanizácie ako homogenizačný proces tak vo fyzickom ako aj v sociálnom prostredí. (Salamon 2003) Suburbánni migranti hľadajú pokojné, bezpečné vidiecke či prírodné prostredie bez ohľadu na jedinečnú identitu (kvality, osobitosti) konkrétnych lokalít, ktorá je tak cenná pre pôvodných obyvateľov. (Hummon 1990) Kúpou domu na vidieku či v malom meste sa migranti chcú stať súčasťou spôsobu života, ktorý je bezpečný, tichý a rodinne založený, avšak bez toho, aby porozumeli mechanizmom a osvojili si hodnoty, ktoré dlhodobo tieto komunity vytvárajú. (Salamon 2003) V dôsledku toho sa však pôvodné lokality pod vplyvom rozsiahlej suburbánnej výstavby môžu premeniť na miesta bez identity, kultúrnej a sociálnej tradície. (*Non-places*; Augé 1995) Galčanová (2013) označuje suburbium ako *liminálny priestor* – hraničný priestor, kde sa stretávajú dva rôzne svety, miesto nejednoznačné, ktoré sa vymyká bežným kategóriám označovania, a to nie len svojim novým charakterom, ale tiež aj percepciou vzťahov a sociálneho postavenia obyvateľov. Hlbší vzťah k miestu, ktorý sa prejaví v individuálnej identite jednotlivca, sa vytvára nepochybne dlhšie obdobie a môžeme ho vnímať aj ako určitý „odraz na hladine“ reflektujúci realitu okolitého prostredia odrážajúcu sa v hĺbke mnohovýrovnostného vedomia jednotlivca. Kategória identity nám umožňuje sledovať, ako sú suburbánni migranti ukotvení v priestore medzi mestom a zázemím a ako sú integrovaní do nového bydliska nielen sociálne, ale aj mentálne. Nakoľko sa vedia imigranti stotožniť s novým prostredím a prijať ho za vlastný – identitu tvoriaci rámec a nakoľko sú naďalej definovaní mestským

pocitu bezpečia v predchádzajúcom bydlisku, resp. nenaplnením predstáv o „bezpečnom“ bývaní v suburbii. Podrobnejšie sa tato tejto téme venuje Temelová et al. (2014)

prostredím, z ktorého predovšetkým prichádzajú? Mohli by sme predpokladať, že iba krátky pobyt v novom prostredí a len čiastočná integrácia prisťahovalcov do obce nedokážu vytvoriť hlbšiu väzbu, ktorá by išla nad rámec vnímania pobytu v obci cez utilitárnu funkciu bývania.

Obrázok č. 5: **Problémy mesta Stupava z pohľadu pôvodných a nových obyvateľov**

Zdroj: dotazníkový prieskum (n =440)

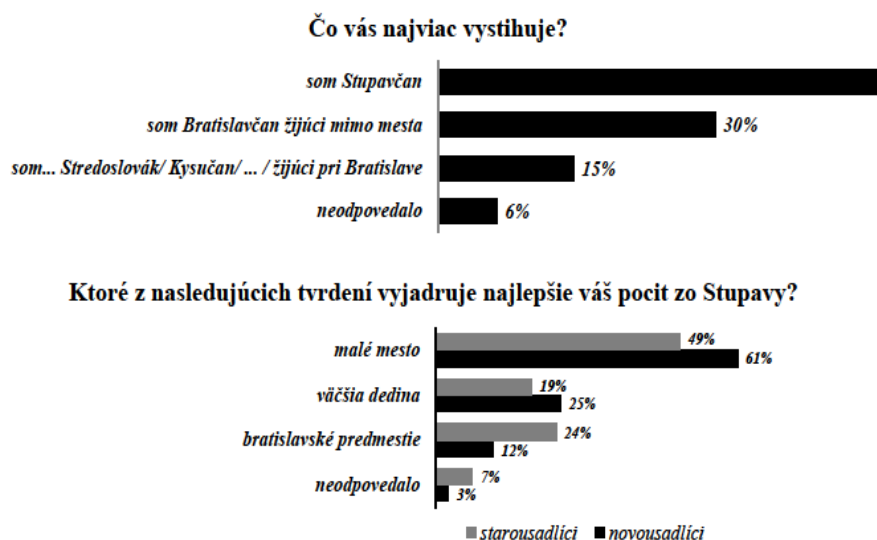
Prekvapujúco však pôsobia výsledky prieskumu (obr. č. 6), v ktorom sa až 48 % respondentov cítilo byť „Stupavčanmi“ a len 30 % „Bratislavčanmi žijúcimi mimo mesta“. 15 % prisťahovalcov aj napriek predchádzajúcemu

pobytu v Bratislave spája svoju príslušnosť s iným regiónom Slovenska, čo ilustruje všeobecne pozorovaný fenomén (viď Šveda – Podolák 2014), keď je pobyt v bratislavskom podnájme len „medzistanicou“ nahradenou bývaním, ktoré sa viac približuje prostrediu, z ktorého migranti pochádzajú (vidiecke prostredie, prostredie malého mesta a pod.). Zaujímavým zistením je skutočnosť, že zatiaľ čo približne polovica Bratislavčanov sa vzdala svojej príslušnosti k mestu (cíti sa byť Stupavčanmi), pri prisťahovalcoch z iných regiónov Slovenska tak učinilo len 13 % respondentov. V tejto súvislosti sa nám ponúkajú viaceré možné interpretácie¹², ich korektná formulácia by si však vyžadovala nielen potvrdenie uvedeného javu na väčšej vzorke respondentov, ale aj detailnejší prístup, ktorý by odhalil konkrétne biografie jednotlivcov (napr. prostredníctvom štruktúrovaných rozhovorov so suburbánnymi migrantmi).

Galčanová (2013) si všima, že pre obyvateľov suburbia je niekedy zložité priradiť miestu ich bydliska jednoznačné pomenovanie (dedina, suburbium, satelit a pod.). Táto nerozhodnosť vyplýva z charakteru suburbia ako nevyhraneného priestoru niekde medzi mestom a vidiekom. Prijatť nové miesto bývania ako súčasť svojej identity, znamená aj vnímať socio-ekonomické, či kultúrno-historické špecifiká, ktoré danú obec (lokalitu) robia jedinečnou. V tejto súvislosti je zaujímavé sledovať, ako novousadlíci vnímajú nové bydlisko. V ponúknutých schématických možnostiach mali možnosť rozhodnúť medzi „malým mestom“, „veľkou dedinou“ a „Bratislavským predmestím“. Každá z uvedených možností reprezentuje iný postoj, ktorý vo zovšeobecňujúcej rovine odráža ich vlastné formy imaginácie bydliska. Na jednej strane až 60 % prisťahovalcov pripisuje Stupave znaky malého mesta a uvedomujú si tak nielen jeho právny štatút, ale aj určité hierarchické postavenie. Na druhej strane skoro štvrtina respondentov z radov starousadlíkov vníma miesto svojho dlhoročného bývania len ako určité „sídelné predĺženie“ Bratislavy. Takýto nečakaný postoj by mohol byť výsledkom intenzívneho suburbánného rozvoja, ktorý vytláča pôvodné jedinečné kultúrne a sociálne znaky a nahrádza ich postagrárnou a postmodernou kultúrou a organizáciou. (cf. Salamon 2003) Načrtnutá dichotómia imaginácie nás privádza k otázke, ako sa bude formovať vnímanie suburbánného priestoru v očiach jeho obyvateľov (starousadlíkov aj prisťahovalcov). Bude sa Stupava profilovať ako miesto s vlastnou identitou, alebo sa z nej stane nekonkrétne zázemie Bratislavy? Odpoveď bude nepochybne závisieť od intenzity imigrácie v nastávajúcom období.

¹² Jedno z vysvetlení môže byť formulované nasledovne: mimobratislavskí migranti ostávajú vo väčšej miere spojení so svojim rodiskom a bývanie v zázemí Bratislavy vnímajú skôr ako nevyhnutnosť, zatiaľ čo pre migrantov z Bratislavy je „lojalnosť“ k mestu menej významným prvkom a je pre nich tak jednoduchšie si osvojiť novú (komunitnú) identitu.

Obrázok č. 6: Vzt'ah prisťahovalcov k novému bydlisku

Zdroj: dotazníkový prieskum (n = 440)

Záver

Uplynulých dvadsať rokov sa obce v zázemí Bratislavy dramaticky zmenili, najmä však tie, ktoré ležia v jej bezprostrednej blízkosti. Obce, ktoré dlhé desaťročia zaznamenávali skôr záporné migračné saldo teraz čelia príchodu veľkého množstva mladých, vzdelaných sociálne a kultúrne odlišných prisťahovalcov. V príspevku sme sa pokúsili prostredníctvom prípadovej štúdie nahliadnuť medzi aktérov bratislavskej suburbanizácie s cieľom spoznať ich pôvod, motivácie a sociálny život v novom prostredí. Viaceré poznatky korešpondujú so zisteniami v iných postsocialistických mestách, príspevok však poukazuje aj na špecifiká suburbánneho rozvoja v zázemí hlavného mesta.

Predovšetkým je týmto špecifikom pôvod migrantov, ktorý nás privádza k uvažovaniu v širšom kontexte: nakoľko môžeme prebiehajúce procesy považovať za prejavy suburbanizácie, pokiaľ len časť migrantov prichádza z jadra mestského regiónu? Odpoveď na túto otázku, však nie je cieľom príspevku a prekračuje interpretačné možnosti jednej prípadovej štúdie. Pokiaľ však pripustíme, že sociálno-ekonomické a kultúrne odlišnosti bratislavských a mimobratislavských migrantov sa môžu prejavovať v odlišnom charaktere suburbií, tak potom by bolo prínosné preskúmať heterogenitu prejavov suburbanizácie v zázemí Bratislavy v kontexte rôznorodých východísk migrantov.

Ak by sme chceli zovšeobecniť dôvody pre migráciu, tak potom uvedené výsledky môžeme interpretovať aj tak, že na začiatku tvorby rozhodnutia o presťahovaní sa do zázemia je túžba bývať v pokojnom prostredí a vymeniť mestskú kulisu za prírodnú (vidiecku). Keď sa však uvedené motivácie majú naplniť, dochádza k veľmi pragmatickej selekcii lokalít, ktorej rozhodujúcim činiteľom je pomer veľkosť/cena. Ďalšie kvality prostredia, ako vybavenosť službami či estetika prostredia, zohrávajú až druhoradú úlohu. Takýto postoj je síce pochopiteľný, avšak väčší dôraz na kvalitu prostredia nového bývania by nepochybne mohol prispieť k vytváraniu kvalitnejšieho a estetickjšieho prostredia rezidenčných lokalít. Súčasná orientácia kupujúcich len na cenu obytnej plochy k budovaniu kvalitnejšieho prostredia príliš neprispieva.

Suburbanizácia môže v sebe niesť popri environmentálnych aspektoch aj viacero ďalších obsahov. Kým v USA to bol únik bielej časti obyvateľstva (*white flight*) do rasovo a sociálne homogénnych suburbií, v Británii mala povojnová suburbanizácia nacionalistických podtext. (Goldsworthy 2009) Podobne aj v prípade postsocialistických miest môžeme uvažovať o špecifikách suburbánneho rozvoja. (Vid'. Stanilov – Sýkora 2014) V prípade zázemia Bratislavy môže byť špecifickým podtextom racionalizácia bývania, ktorá čiastočne narúša predstavu o výlučne environmentálnych a bezpečnostných motiváciách suburbanizantov. Domnievame sa, že ekonomickú racionalitu (nevyhnutnosť) v rozhodovaní suburbánnych migrantov je dôležité vnímať ako jeden z východiskových postulátov nielen pri analýze motivácií k suburbánnej migrácii, ale aj pri snahe o porozumenie správaniu migrantov v ich novom bydlisku.

Racionalita voľby lacnejšieho bývania v suburbánnej zóne sa však s narastajúcimi cenami bývania v zázemí Bratislavy ukazuje stále viac otázna. V ostatných rokoch bol zaznamenaný zmenšenie objemu migračných prúdov v smere mesto zázemie. (Novotný – Pregi 2015) Tento pokles záujmu o bývanie mimo mesta môže súvisieť s viacerými faktormi. Predovšetkým sa vyrovnáva nepomer medzi cenami nehnuteľností v meste a v zázemí. Tento proces môže byť výsledkom jednak narastajúcej ponuky nových bytových projektov v meste, ktoré sa už nezameriavajú len na luxusné projekty, a nárastom cien nehnuteľností v zázemí mesta, ktorý je výsledkom limitovaného množstva voľných parciel v atraktívnych lokalitách. Zároveň môžeme za poklesom suburbánnych tendencií vidieť aj skutočnosť, že sa dosiahla istá saturácia predstáv a potrieb potenciálnych migrantov a výrazne sa prejavili negatívne dopady neregulovaného suburbánneho rozvoja (predovšetkým prehustená doprava).

Výsledky dotazníkového šetrenia v Stupave môžeme s istou mierou zovšeobecnenia interpretovať aj tak, že k erózii sociálneho prostredia pod vplyvom prílivu veľkého množstva nových obyvateľov nedochádza. Aj napriek

určitým formám sociálneho napätia a lokálnym konfliktom, môžeme hodnotiť sociálnu kohéziu pozitívne. Pozitívne efekty sa objavujú nielen v otázke integrácie nových obyvateľov, ale aj v ich súžití s pôvodným obyvateľstvom a snahou o participáciu na komunitnom živote, či na obecných aktivitách. Rôzne formy integrácie naznačujú, že ku vzniku sociálne izolovaných ostrovov v Stupave dochádza len v obmedzenej miere a skôr v lokalitách s luxusnejšími rezidenciami. Nakoľko sú uvedené závery platné pre heterogénne prostredie bratislavských (Slovenských) suburbií si nedovoľujeme, vzhľadom na interpretačné limity prípadovej štúdie, hodnotiť. Môžeme však uvažovať, že pohľad cez stratenú (*lost*), resp. zachránenu (*saved*) komunitu, sa dá len v obmedzenej miere aplikovať na realitu suburbií, ktoré sú skôr založené na hodnotách individuálnej spotreby, kvalitného bývania, kontrolovaného súkromia a environmentálnych preferencií. Formovanie (polo)uzavretých rezidenčných lokalít dokumentuje transformáciu lokálnej kohézie, ktorú Lupi a Musterd (2006) označujú ako „kolektívna organizácia súkromia“ (*the collective organisation of privacy*).

Na príklade Stupavy sme poukázali, že suburbánne lokality nie sú len prejavom sociálnej izolácie elít v „zelených gettách“, ale aj dôsledkom racionalizácie požiadaviek na bývanie, formujúcich sociálne heterogénnejšie prostredie s prisťahovalcami rôzneho pôvodu, motivácií a životných stratégií. Viaceré otázky však ostali nezodpovedané, resp. formulácia záverov by si vyžadovala (priestorovo) rozsiahlejší výskum. Príkladom je rozdielne formovanie k vzťahu k novej lokalite medzi prisťahovalcami z Bratislavy a z iných regiónov Slovenska, rozdielna úroveň občianskej participácie v rôznych formách suburbánnej zástavby (rodinné domy vs. bytové domy), či transformácia identity vidieckeho prostredia pod vplyvom suburbanizácie.

Martin Šveda vyštudoval regionálnu geografiu na Prírodovedeckej fakulte UK v Bratislave a v súčasnosti pôsobí ako vedecký pracovník na Geografickom ústave SAV. Dlhodobo sa venuje výskumu suburbanizácie a komplexnej transformácii zázemia postsocialistických miest. Predmetom jeho záujmu sú aj časovo-priestorové aspekty života v urbánnom a suburbánnom prostredí.

LITERATÚRA

- ANDERSON, B., 1983: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 240 s.
- AUGÉ, M., 1995: *Non-Places: Introduction to the Anthropology of Supermodernity*. London – New York: Verso, 99 s.
- BAUMAN, Z., 1999: *Globalizace. Důsledky pro člověka*. Mladá fronta, Praha: 157 s.
- BAUMGARTNER, M. P., 1988: *The Moral Order of a Suburb*. New York: Oxford University Press, 192 s.

- BELL, W., 1958: Social Choice, Life Style, and Suburban Residence. In: Dobriner, M. W. (ed.) *The Suburban Community*, New York: G. P. Putnam's Sons, s. 225-242.
- BERGER, B. M., 1961: The Myth of Suburbia. *Journal of Social Issues* 17, č. 1, s. 38-49.
- BERNARD, J., 2006: Sociální integrace přistěhovalců z velkoměsta na vesnici v České republice a v Rakousku. *Sociologický časopis* 42, č. 4, s. 741-760.
- BLAKELY, E. J. – SNYDER, M. G., 1997: *Fortress America: Gated Communities in the United States*. Washington DC: Brookings Institution, 208 s.
- BLANDY, S. – LISTER, D. – ATKINSON, R. – FLINT, J., 2003: *Gated Communities: A Systematic Review of the Research Evidence*. Sheffield, Glasgow: Centre for Neighbourhood Research.
- DAVIES, W. K. D. – HEBERT, D. T., 1993: *Communities Within Cities. An Urban Social Geography*. London: Belhaven Press, 196 s.
- FALŤAN, Ľ., 2009: Bratislava – dilemy súčasného rozvoja (reflexia sociálno-priestorových súvislostí). *Sociológia* 41, č. 4, s. 329-353.
- FISHMAN, R., 1987: *Bourgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia*. New York: Basic Books, 272 s.
- FISCHER, C. S., 1982: *To Dwell Among Friends: Personal Networks in Town and City*. Chicago: University of Chicago Press, 459 s.
- FORREST, R. – KEARNS, A., 2001: Social Capital, Social Cohesion and the Neighbourhood. *Urban Studies* 38, č. 12, s. 2125-2143.
- GAJDOŠ, P., 2007: Odchod ľudí z mesta – prechodný či trvalý jav na Slovensku? *Životné prostredie*, č. 41, s. 285-291.
- GAJDOŠ, P., 2009: Globalizačné súvislosti urbánneho vývoja a jeho sociálno-priestorové špecifiká. *Sociológia* 34, č. 5, s. 304-328.
- GAJDOŠ, P. – MORAVANSKÁ, K., 2011: *Suburbanizácia a jej podoby na Slovensku*. Bratislava: Veda, 205 s.
- GALČANOVÁ, L., 2012: Proces suburbanizace v kulturní perspektivě – teoretická přehledová stať. *Sociológia* 44, č. 1, s. 5-33.
- GALČANOVÁ, L., 2013: Svoboda, soukromí a bezpečí: nové hraniční prostory v naracích obyvatel vybraných brněnských předměstí. In: Ouředníček, M., Špačková, P., Novák, J. (eds.) *Sub urbs: krajina, sídla a lidé*. Praha: Academia, s. 200-233.
- GEHL, J., 2010: *Cities for People*. Island Press, 261 s.
- GOLDSWORTHY, V., 2009: Suburban Identity. In: Paul Hackett (ed.) *Housing and Growth in Suburbia*. London: The Smith Institute, s. 8-15.
- GOLLEDGE, R. G. – STIMSON, R. J., 1997: *Spatial Behavior: A Geographic Perspective*. New York: Guilford Press, 620 s.
- GRANOVETTER, M., 1983: The Strenght of Weak Ties: A Network Theory Revisited. *Sociological Theory*, č. 1, s. 201-233.
- HIRT, A. S., 2008: Stuck in the Suburbs? Gendered Perspective on Living at the Edgde of the Post-Communist City. *Cities* 25, s. 340-354.
- HROMÁDKA, J., 1935: *Zemepis okresu Bratislavského a Malackého: Malé Karpaty, Záhorská nížina, Podunajská nížina pri Bratislave*. Bratislava: (Nákladom učiteľstva).

- HUMMON, D. M., 1990: *Commonplaces: Community Ideology and Identity in American Culture*. Albany: State University of New York Press, 236 s.
- HUNTER, A., 1975: The Loss of Community: An Empirical Test Through Replication. *American Sociological Review* 40, č. 5, s. 537-552.
- JACOBS, J., 1961: *Smrt' a život amerických velkoměst*. Praha: Odeon, 281 s.
- KÄHRİK, A. – TAMMARU, T., 2008: Population Composition in New Suburban Settlements of the Tallin Metropolitan Area. *Urban Studies* 45, č. 5-6, s. 1055-1078.
- KOPEČNÁ, M. – ŠPAČKOVÁ, P., 2012: Rezidenční stabilita obyvatel pražského zázemí: případová studie obce Říčany u Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha: Academia, s. 206-228.
- LUPI, T. – MUSTERD, S., 2006: The Suburban Community Question. *Urban Studies* 43, č. 4, s. 801-817.
- MORAVANSKÁ, K., 2010: Suburbanizácia na Slovensku a jej dopady na spoločenstvá obcí. *Geographia Slovaca*, č. 27, s. 81-100.
- NOVOTNÝ, L., 2011: Migračné trendy vo funkčnom mestskom regióne Bratislava. *Geografická revue*, č. 7, s. 171-191.
- NOVOTNÝ, L. – PREGI, L., 2015: Changes in Ethnic Structure of Population in the Light of Recent Trends of Migration and Natural Reproduction. *Geographica Pannonica* 19, č. 4, s. 194-211.
- OLIVER, J. E., 1999: The Effects of Metropolitan Economic Segregation on Local Civic Participation. *American Journal of Political Science* 43, č. 1, s. 186-212.
- OUŘEDNÍČEK, M., 2003: Suburbanizace Prahy. *Sociologický časopis* 39, č. 2, s. 235-253.
- OUŘEDNÍČEK, M., 2007: Differential Suburban Development in the Prague Urban Region. *Geografiska Annaler: Human Geography* 89B, č. 2, s. 111-125.
- PODOLÁK, P., 2007: Geografické aspekty suburbanizácie a priestorový pohyb obyvateľstva. *Životné prostredie* 41, č. 6, s. 298-302.
- PODOLÁK, P., 2010: Migrácia a jej vplyv na rozvoj suburbanizačných procesov vo vybraných regiónoch Slovenska. *Geographia Slovaca* 27, s. 41-55.
- POTOČNÝ, T., 2006: Lidé na okraji. Případová studie satelitního městečka. IVRIS Working Papers 06/01. Brno: institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.
- PULDOVÁ P. – OUŘEDNÍČEK, M., 2006: Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace. In: Ouředníček, M. (ed.) *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, s. 128-142.
- PUTNAM, R. D., 2000: *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster, 544 s.
- PTÁČEK, P., 2002: Suburbanizace v USA a Německu: zdroj inspirace i poučení. In: Sýkora, L. (ed.), *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku, s. 55-80.
- RECKIEN, D. – LUEDEKE, M., 2014: The Social Dynamics of Suburbanization: Insights from a Qualitative Model. *Environment and Planning A* 46, č. 4, s. 980-1000.

- SALAMON, S., 2003: From Hometown to Nontown: Rural Community Effects of Suburbanization. *Rural Sociology* 68, č. 1, s. 1-24.
- SAMPSON, R., 1988: Local Freindship Ties and Community Attachement in Mass Society: A Multilevel Systematic Model. *American Sociological Review* 53, č. 5, s. 766-779.
- SLAVÍK, V. – GRÁC, R. – KLOBUČNÍK, M. – KOHÚTOVÁ, K., 2011: Development of Suburbanization of Slovakia on the Example of the Bratislava Region. In: Marszal, T. (ed.), *Urban Regions as engines of Development*. Warsaw, Polish Academy of Science, Commitee for Spatial Economy and regional Planning, s. 35-58.
- STANILOV, K. – SÝKORA, L., 2014: Postsocialist Suburbanisation Patterns and Dynamics: A comparative perspective. In: Stanilov, K., Sýkora, L. (eds.), *Confronting Suburbanization. Urban Decentralization in Postsocialist Central and Eastern Europe*. Wiley Blackwell, s. 257-295.
- SÝKORA, L., 2003: Suburbanizace a její společenské důsledky. *Sociologický časopis* 39, č. 2, s. 217-233.
- ŠPAČKOVÁ, P. – OUŘEDNÍČEK, M., 2012: Spinning the Web: New Social Contacts of Prague's Suburbanites. *Cities* 29, č. 5, s. 341-345.
- Štatistický úrad Slovenskej republiky (ŠÚ SR), 2011: Anonymizované mikróúdaje zo Sčítania obyvateľov domov a bytov 2011.
- ŠVEDA, M., 2011: Suburbanizácia v zázemí Bratislavy z hľadiska analýzy zmien krajinnej pokrývky. *Geografický časopis* 66, č. 3, s. 225-246.
- ŠVEDA, M., 2014: Bytová výstavba v zázemí veľkých slovenských miest v kontexte suburbanizácie a regionálnych disparít. In: Michálek, A. – Podolák, P., (eds.) *Regionálne a priestorové disparity na Slovensku, ich vývoj v ostatnom desaťročí, súčasný stav a konzekvencie*. Bratislava: Geografický ústav SAV, s. 173-195.
- ŠVEDA, M. – PODOLÁK, P., 2014: Fenomén neúplnej evidencie migrácie v suburbanizovanej zóne (na príklade zázemia Bratislavy). *Geografický časopis* 66, č. 2, s. 115-132.
- ŠVEDA, M. – ŠUŠKA, P., 2014: K príčinám a dôsledkom živeľnej suburbanizácie v zázemí Bratislavy: Príklad obce Chorvátsky Grob. *Geografický časopis* 66, č. 3, s. 225-246.
- ŠVEDA, M. – VIGAŠOVÁ, D., 2010: Zmeny vo využití zeme v zázemí veľkých slovenských miest. *Geografie* 115, č. 4, s. 413-439.
- TAMMARU, T., 2001: Suburban Growth and Suburbanisation under Central Planning: The Case of Soviet Estonia. *Urban Studies* 38, č. 8, s. 1341-1357.
- TEMELOVÁ, J. – NOVÁK, J. – JÍCHOVÁ, J., 2014: Safe Life in the Suburbs? Crime and Perceptions of Safety in New Residential Developments in Prague's Hinterland, Czech Republic. *European Urban and Regional Studies*.
- WELLMAN, B., 1979: The Community Question: Intimate Networks of Est Yorkers. *American Journal of Sociology* 84, č. 5, s. 1201-1230.
- ZUBRICZKÝ, G., 2010: Suburbanizácia Bratislavy. In: Hardi, T. – Lados, M. – Tóth, K. (eds.) *Slovensko-maďarská aglomerácia v okolí Bratislavy*. Győr – Šamorín: Stredisko regionálnych výskumov Maďarskej akadémie vied, Fórum inštitút pre výskum menšín. s. 50-75.